

**T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

HADİS USÛLÜ'NDE MUZTARİB HADİS VE DEĞERİ

Ali KARACELİL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA-2008

TC.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HADİS USÛLÜ'NDE MUZTARİB HADİS VE DEĞERİ

Ali KARACELİL

Danışman: Yard. Doç. Dr. Muhammet YILMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA-2008

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Yard. Doç. Muhammet YILMAZ
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Ali Osman ATEŞ

Üye: Doç. Dr. Asım YAPICI

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylıyorum.

...../...../2008

Prof. Dr. Nihat KÜÇÜKSAVAŞ
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ÖZET

HADİS USÛLÜ'NDE MUZTARİB HADİS VE DEĞERİ

Ali KARACELİL

Yüksek Lisans Tezi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Muhammet YILMAZ

Eylül- 2008, 72 Sayfa

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, hadislerin sıhhat bakımından çeşitleri, muztarib hadisin içinde yer alan ve ravilerin zabt kusurlarından biri kabul edilen muhalefetin tanımı ve kısımları ele alınmıştır.

Birinci bölümde muztarib kelimesinin sözlük ve ıstılahî anlamı açıklanmış olup, ıstılah olarak muztaribin ortaya çıkışı üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu bölümde muztarib hadis ile ilgili bilgi edinilebilecek kaynaklara değinilmiştir.

İkinci bölümde, hadislerde ıztırabın isnad, metin ve hem isnad hem de metinde gerçekleşme şekli örnekler verilerek gösterilmiştir. Hadiste ıztırabın meydana geliş sebepleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümde ayrıca Kırbasoğlu ve Dârekutnî'ye göre ıztırabın bulunduğu rivayetlere yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise, Muztarib hadisin hükmü açıklanmış ve muztarib hadisin diğer hadis çeşitleri ile ilişkisi ele alınmıştır. Ayrıca muztarib hadis ile muallel hadis arasındaki ilişkiye değinilmiştir. Son olarak metin tenkidi ilkesi olarak ıztırabın kullanılması işlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: ıztırab, muztarib hadis, râvî, rivâyet, sened ve metin

ABSTRACT**THE MUDTARIB HADITH AND ITS EVALUATION IN THE HADITH
PROCEDURE****Ali KARACELİL****Master Thesis, Department of Basic Islamic Sciences****Danışman: Yard. Doç Dr. Muhammet YILMAZ****September, 2008, 72 Pages**

Our study consists of an introduction and 3 parts.

In introduction; types of hadiths with regard to health, and definition of the opposition which is included in the mudtarib hadith and regarded as one of recording mistakes of the narrators, and types of the opposition have been considered.

In the first one; lexical and terminological meanings of the word “mudtarib” have been defined, and occurrence of mudtarib as a term have been considered. In addition, the sources where information would be obtained have been touched on.

In part two; realisation form of “idtirab” in hadith; in attribution, text, and both in attribution and text have been shown by giving examples. Reasons for occurrence of idtirab in hadith have been emphasised. Furthermore, in this part; the narrations, which according to Kırbasoğlu and Darekutni have idtirab have been included.

In the last part; authority of mudtarib hadith has been explained and relations of mudtarib hadith with the other hadith types have been considered. In addition; relation between the mudtarib hadith and the muallal hadith has been touched on. Finally; use of idtirab with regard to the principles of textual criticism has been issued.

Keywords: İdtirab, Mudtarib Hadith, Râwi, Riwayah, Sanad (the chain of narratives) and Text

ÖNSÖZ

Hz. Peygamber'in söz, fiil ve davranışlarını kapsayan sünnet, İslam dininde Kur'an-ı Kerim'den sonra ikinci temel kaynak olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple sünnetin sağlıklı ve doğru bir şekilde anlaşılması hayati öneme sahiptir.

Sünnetin yazılı kaynaklarını Allah Rasûlü'nün hadisleri oluşturmaktadır. Bu sebeple hadislerin sıhhatini tespit etme işi Müslümanların öncelikli bir hedefi olagelmıştır. Çünkü sahih hadisleri elde etmek ve onları anlamaya çalışmak sünneti de doğru anlamaya yardımcı olacaktır. İşte bu nedenle Hadis Usûlü ilmi ortaya çıkmıştır.

Hadis Usûlü çerçevesinde ortaya konulan çeşitli yöntemlerle hadisler, "sahih", "hasen", "zayıf" ve "merdûd" olarak kısımlara ayrılmışlardır. Bu da daha ziyade hadislerin isnad ve metinleri üzerinde yapılan inceleme ve çalışmalara dayanmaktadır.

Hadislerin isnadını oluşturan ravilerin hadis rivayeti açısından güvenilir biri olup olmadıklarını tespit ederken onların zabt durumları ele alınmaktadır. Zabıt açısından kendisinde kusur bulunan ravilerin rivayetlerinde ıztırab meydana gelmektedir. ıztırab, hadis rivayetinde ravinin sıhhat bakımından eşit ve birbirine muhalif rivayetlerde bulunmasıdır. Kendisinde ıztırabın bulunduğu hadise muztarib hadis adı verilmektedir.

Klasik Hadis Usûlü kaynakları gözden geçirildiğinde muztarib hadis konusunun detaylı bir şekilde ele alınmadığı görülmektedir. Nitekim yapabildiğimiz araştırmalar sonucunda şunu gördük ki, muztarib hadis konusunu müstakil bir çalışma olarak ele alan eser sadece İbn Hacer'in "*el-Mukterib fî Beyâni'l-Muztarib*" adlı çalışmasıdır. Fakat üzülecek ifade etmeliyiz ki, bu esere dair herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

Hadis alanında ciddi ve önemli çalışmaların yapıldığı ülkemizde tespit edebildiğimiz kadarıyla muztarib hadisi konu edinen herhangi bir çalışmaya rastlamadık. İnternet aracılığıyla yaptığımız araştırmada Suudi Arabistan Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, ed-Da'vet ve Usûlü'd-Dîn Fakültesinde muztarib hadis konusunun müstakil bir çalışma olarak ele alındığı bir yüksek lisans çalışması ile karşılaştık. Ahmed b. Amr b. Sâlim Bazmûl tarafından hazırlanmış olan *el-Mukterib fî Beyâni'l-*

Muztarib isimli bu çalışmamızdan araştırmamızda büyük ölçüde faydalandığımızı belirtmek durumundayız.

Muztarib hadis, Hadis Usûlü'nde karmaşık konulardan birisi olarak kabul edilmektedir. Zira bu hadis çeşidi, dıştan bakıldığında kolaylıkla farkedilemeyen illet konusu ile bağlantılıdır. Bu konu üzerinde fazla çalışılmamasının nedenlerinden biri de budur. Bizi bu çalışmayı hazırlamaya iten başlıca âmil, bu konu ile ilgili ülkemizde müstakil bir çalışma yapılmaması olmakla beraber, diğer bir etken de Hayri Kırbaşoğlu'nun yeni bir hadis metodolojisine dair ortaya koymuş olduğu iki çalışması olmuştur. Bu iki çalışma, "*İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*" ve "*Alternatif Hadis Metodolojisi*"dir.

Kırbaşoğlu, bahsi geçen eserlerinde Klasik Hadis Usûlü'nün işlevini sağlıklı bir şekilde yerine getiremediğini, gerekçelerle ortaya koyup hadis alanında yeni bir hadis metodolojisinin hazırlanmasının zorunluluğunu işlemektedir. Ayrıca hadislerdeki ıztırab konusuna da yer veren Kırbaşoğlu'nun Klasik Hadis Usûlü'nde yapılan ıztırab tanımına esneklik getirdiği görülmektedir. Onun ıztırab konusundaki düşüncelerinin bizi bu konu ile ilgili araştırma yapmaya sevk ettiğini belirtmeliyiz.

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde hadislerin sıhhat bakımından çeşitleri, muztarib hadisin içinde yer alan ve ravilerin zabt kusurlarından biri kabul edilen muhalefetin tanımı ve kısımları ele alınmıştır.

Birinci bölümde muztarib kelimesinin sözlük ve ıstılahî anlamı açıklanmış olup, ıstılah olarak muztaribin ortaya çıkışı ele alınmıştır. Ayrıca bu bölümde muztarib hadis ile ilgili bilgi edinilebilecek kaynaklara değinilmiştir.

İkinci bölümde, hadislerde ıztırabın isnad, metin ve hem isnad hem de metinde gerçekleşme şekli örnekler verilerek gösterilmiştir. Hadiste ıztırabın meydana geliş sebepleri üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ayrıca Kırbaşoğlu ve Dârekutnî ye göre ıztırabın bulunduğu rivayetlere yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise, Muztarib hadisin hükmü açıklanmış, muztarib hadisin diğer hadis çeşitleri ile ilişkisi ele alınmıştır. Muztarib hadis ile Muallel hadis arasındaki ilişkiye ayrıca değinilmiştir. Bu bölümde son olarak metin tenkidi ilkesi olarak ıztırabın kullanılması işlenmiştir.

Hazırlamış olduğumuz bu çalışma, Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Fonu'ndan İF2007YL07 no'lu proje kapsamında desteklenmiştir. Yapılan bu katkı dolayısıyla teşekkür ederim. Çalışmamın başından sonuna kadar her safhasında yardımlarını esirgemeyen ve her zaman benim için çalışmaya motive edici konumda olan değerli Danışman Hocam Yard. Doç. Dr. Muhammet YILMAZ'a, çalışmamı okuyup inceleyerek gerekli katkıları sağlayan saygıdeğer hocalarım Pof. Dr. Ali Osman ATEŞ ve Doç. Dr. Asım YAPICI'ya samimiyetle şükranlarımı sunarım.

Ali KARACELİL

ADANA- 2008

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	x

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Konusu, Sınırı, Amacı ve Yöntemi.....	1
1.1.1. Çalışmanın Konusu ve Sınırı.....	1
1.1.2. Çalışmanın Amacı	1
1.1.3. Çalışmanın Yöntemi	1
1.2. Sıhhat Yönünden Hadis Çeşitleri	2
1.3. Metâ'ın-i Aşere.....	2
1.3.1. Ravinin Adaletine Taalluk Eden Ta'n Sebepleri	3
1.3.2. Ravinin Zabtına Taalluk Eden Ta'n Sebepleri	3
1.3.2.1. Zabt ve Çeşitleri.....	4
1.4. Muhalefet ve Çeşitleri.....	5

İKİNCİ BÖLÜM

MUZTARİB HADİS

2.1. Muztarib Hadis'in Tarifi	7
2.1.1. Muztarib Kelimesinin Sözlük Anlamı	7
2.1.2. Muztarib'in İstılâhi Anlamı	7
2.2. Muztarib İstilahının Ortaya Çıkışı.....	10

2.3. Muztarib Hadis İle İlgili Başlıca Kaynaklar	11
2.3.1. Hadis Usûlü Kitapları	11
2.3.2. İlel Kitapları.....	12
2.3.3. Rical Kitapları.....	13
2.3.4. Sünen Kitapları	13
2.3.5. Hadis Şerhleri.....	13

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUZTARİB HADİSİN KISIMLARI ve SEBEPLERİ

3.1. Muztarib Hadisin Kısımları	15
3.1.1. İsnadda İztırab... ..	15
3.1.1.1. Namaz Kılan Kişinin Önüne Koyacağı Sütne İle İlgili Rivayet... ..	16
3.1.1.2. İhramlı Bir Kişinin Av Hayvanın Etini Yemesinin Hangi Durumda Helal Olacağı ile İlgili Rivayet	19
3.1.1.3. Zeytinin Mübarek Bir Ağaç Oluşu ve Onun Yenmesi ve Yağ Olarak Kullanılması ile İlgili Rivayet.....	20
3.1.1.4. Hud Suresinin Hz. Peygamber’i İhtiyarlattığına İlişkin Rivayet ..	21
3.1.1.5. Münafiğin Alameti ile İlgili Rivayet	23
3.1.2. Metinde İztırab	24
3.1.2.1. Fâtıma bint Kays’ın Rivayeti (Malda Zekâtın Dışında Bir Hak Olup Olmaması ile İlgili Rivayet)	24
3.1.2.2. Namazda Fâtiha Suresinden Önce Besmelenin Okunup Okunmayacağı ile İlgili Rivayet	26
3.1.2.3. Hac Görevini İfa Esnasında Telbiyenin Yapılışı ile İlgili Rivayet ..	28
3.1.2.4. Namaz Kılarken, Unutmanın İki Defa Secde Etmesi ile İlgili Rivayet	29
3.1.2.5. Zulyedeyn Rivayeti	30
3.1.2.6. Vâhibe’nin Rivayeti	38
3.1.2.7. Rüyasına Yalan Karıştıran Kişinin Kıyamet Günü Yükümlü Tutulacağı ile İlgili Rivayet	42
3.1.3. Hem İsnad ve Hem Metinde İztırab.....	44
3.1.3.1. Teyemmüm ile İlgili Rivayet.....	44

3.2. Hadiste İztırab Sebepleri.....	46
3.2.1. İztırabın Râvîdeki Zabt Kusurlarından Kaynaklanması	46
3.2.2. Ravilerin Hadislere Müdahalelerinin Etkisi.....	47
3.3. Dârekutnî'nin İztıraba Dair Örnekleri.....	48
3.3.1. Kaderiye ile İlgili Rivayet.....	49
3.3.2. Hz. Ali'nin Fazileti ile İlgili Rivayet.....	50
3.3.3. Hırsıza Had Cezasından Sonra Verilecek Para Cezası İle İlgili Rivayet....	50
3.3.4. Allah'ın Şaban Ayında Gecenin Yarısı Mü'min Kullarını Bağışlayacağına Dair Rivayet	51
3.3.5. Hz. Peygamber, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın Elllerinde Taşların Tesbih Etmesi ile İlgili Rivayet.....	52
3.3.6. Namazda Sağa Sola Bakan Kişinin Namazının Kabul Olmayacağı ile İlgili Rivayet	53
3.4. M. Hayri Kırbasoğluna Göre Diğer İztırab Örnekleri.....	53
3.4.1. Miraç Hadisi.....	54
3.4.2. Ameller Niyete Göre Hadisi.....	54
3.4.3. Cibrîl Hadisi	55
3.4.4. Ezanın Ortaya Çıkışı ile İlgili Rivayetler.....	55
3.4.5. Hz. Peygamber'in Haccı	56
3.4.6. Hz. Peygamber'in Veda Hutbesi	56
3.4.7. Kader ile İlgili Hadisler	57
3.5. Muztaribu'l-Hadis Olarak Nitelendirilen Bazı Ravîler	58

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HADİS İLMİNDE MUZDARİB HADİSİN YERİ VE DEĞERİ

4.1. Muztarib Hadis'in Hükümü.....	60
4.2. Muztarib Hadis'in Diğer Hadis Çeşitleriyle Münasebeti.....	61
4.2.1. Muztarib Hadis ile Muallel Hadis Arasındaki İlişki.....	62
4.3. Metin Tenkidi İlkesi Olarak Hadislerde İzdırab	63
SONUÇ	66
KAYNAKÇA	68
ÖZGEÇMİŞ	72

KISALTMALAR LİSTESİ

b.	: İbn
bint.	: Binti
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
H.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
s.	: Sayfa
MÜİFY	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
(s.a.v)	: Sallallâhu Aleyhi Vesellem
Terc.	: Tercüme eden
TDVY	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
Tahk.	: Tahkik eden
ts.	: Tarihsiz
v.	: Vefat tarihi
Yay.	:Yayınlar

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Konusu, Sınırı, Amacı ve Yöntemi

1.1.1. Çalışmanın Konusu ve Sınırı

Çalışmamızın temel konusu, muztarib hadisin Hadis Usûlü'ndeki yeri ve değeridir. Muztarib hadisin ortaya çıkma sebebi olan rivayetlerdeki ihtilaf meselesi; ravide aranan adalet ve zabt şartlarından özellikle muztarib hadisi ilgilendiren zabt hususu ve onun özelliklerinden birisi olan "muhafeft" araştırmanın konuları arasındadır. Yine Hadis Usûlü kapsamında muztarib hadisin kısımları ve ıztırabın hadislerin isnad ve metinlerinde gerçekleşme şekilleri, hadis kaynaklarımızda yer alan ızdırab örneklerinin incelenmesi de çalışmanın sınırları arasındadır.

1.1.2. Çalışmanın Amacı

Hadis kaynaklarını incelediğimizde bazı konularda çok sayıda hadisin rivayet edildiğini, fakat bunlar arasında çelişkiler bulunduğunu görmekteyiz. Bu durum İslam dininin Kur'an-ı Kerim'den sonra ikinci önemli kaynağı olan hadislerin sıhhati noktasında bir problem oluşturmakta ve zihinlerde bir takım soruların oluşmasına sebep olmaktadır. Bu bağlamda Klasik Hadis Usûlü kaynaklarını incelediğimizde ıztırabın bulunduğu hadislerle dair fazla örnekler görememekteyiz. Nitekim son yıllarda dolaylı yollardan yapılan bazı çalışmalarla muztarib hadislerin bilinenden daha fazla olduğu ortaya konulmuştur.

Bu çalışmanın temel amacı, hadis usûlü kaynaklarını tarayarak muztarib hadisin işleniş şeklini ortaya koymaya çalışmak ve hadis usûlü kaynaklarında alt başlık altında ele alınan muztarib hadislerle ilişkin verilen ıztırab örneklerini bir araya getirmektir.

1.1.3. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmayı yaparken ilk olarak Hadis Usûlü kaynaklarını ele aldık. Bu kaynaklarda muztarib hadisle ilgili verilen bilgileri inceleyerek onları bir araya getirmeye çalıştık. Çalışmada konu ile ilgili olan kavramların tahlili için önde gelen lügat kitaplarından yararlandık. Râvîlerin durumu hakkında bilgi edinmek için de cerh

ve ta'dil kitaplarından faydalanmaya gayret ettik. Ayrıca son dönem ilim adamlarının nadir de olsa muztarib hadis konusuna ilişkin dile getirdikleri görüşlerinden de faydalandık. Topladığımız bütün bu bilgiler çerçevesinde genel bir değerlendirme yaparak çalışmayı tamamladık.

1.2. Sıhhat Yönünden Hadis Çeşitleri

Hadis Usûlü'nde hadisler, sıhhat açısından "makbul" ve "merdud" olmak üzere ikiye ayrılır. Makbûl olan hadisler, "sahih" ve "hasen" diye kısımlara ayrılırken merdûd olanlar da genel olarak zayıf ve uydurma olarak isimlendirilebilir.

Sahih hadis, adalet ve zabt sıfatlarına sahip olan ravilerin muttasıl senedle rivayet ettikleri şaz ve muallel olmayan hadislere denir.¹

Hasen hadis; sahîh ile zayıf arasında yer alan, fakat sahîhe daha yakın olduğu için makbûl hadisler arasında sayılan bir hadis çeşididir.²

Zayıf hadis ise, sahih ve hasen şartlarını taşımayan hadislere denir. Makbûl hadis şartlarından herhangi biri noksan olursa hadis, zayıf hadis'tir.³

Hadislerin merdûd olma sebepleri, isnadın başında, ortasında veya sonunda ravi düşmesi olduğu gibi, isnadı teşkil eden ravilerden birinin veya birkaçının adalet ve zabt yönünden ta'n edilmiş olmalarıdır. Buna göre herhangi bir ravi, adalet veya zabtı yönünden ta'n edilmiş olursa, o ravinin hadisi merdûd sayılır.

1.3. Metâ'in-i Aşere

Bir ravi ne derece güvenilir bir kimse ise, onun rivayet ettiği hadis de o derece sıhhat kazanmış olur. Bir hadisin isnadını teşkil eden ravilerin hepsi güvenilir oldukları takdirde, o hadisin sıhhatine hükmedilir. Ravilerden birinin veya birkaçının güvenilir olmaması halinde ise, rivayet ettikleri hadisin sıhhati üzerinde şüphelerin belirmesine ve dolayısıyla, onun sahih olmadığı hükmünün verilmesine sebep olur.

Klasik Hadis Usûlünde, hadis ravilerinin ta'n edilmelerine sebep olan ravinin adaleti ve zabtıyla ilgili hallere "Meta'in-i Aşere" denir.⁴ Bu haller, hadis rivayetinde

¹ Koçyiğit, Talât, *Hadis Usûlü*, s. 32.

² Koçyiğit, Talât, *Hadis Usûlü*, s. 37.

³ Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Usulü*, s. 131.

bulunan ravilerin güvenilir olup olmaması ve onların rivayetlerinin de sıhhat ve za'fiyet açısından değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulur.

1.3.1. Ravinin Adaletine Taalluk Eden Ta'n Sebepleri

Adalet, sözlükte dosdoğru olmak, zulmün aksi, hakka uygun karar, eşitlik ve denklik gibi anlamlara gelir.⁵

Adalet, Hadis Usûlü ilminde, hadisleri nakleden ravilerin, rivayetlerinin kabul edilebilmesi için taşımaları şart olan özelliklerden biri ve en önemlisidir. “Adaletu’r-ravi” şeklinde de kullanılır. İster kısaca adalet denilsin isterse adaletu’r-ravi denilsin, bu husus, rivayet ettikleri hadislerin makbul sayılabilmesi için ravide aranan şartların başında gelir.⁶

Ravinin adaletine taalluk eden ta'n sebepleri beş tane olup şunlardır:

- a) Kızbu’r-Ravi: Ravinin hadis rivayetinde yalan söylemesidir.
- b) İttihâmu’r-Ravi bi'l-Kizb: Ravinin hadis rivayetinde yalan söylemekle ittiham edilmesidir.
- c) Bid’atu’r-Ravi: Ravinin bid’at ehlinden olmasıdır.
- d) Fısku’r-Ravi: Ravinin dinin yasakladığı hallere düşmesidir.
- e) Cehâletu’r-Ravi: Ravinin bilinmemesidir.

1.3.2. Ravinin Zabtına Taalluk Eden Ta'n Sebepleri

Ravideki zabt halleri muztarib hadis açısından önemlidir. Çünkü hadislerde gerçekleşen ıztırab olayı ravilerdeki zabt kusurundan kaynaklanmaktadır. Nitekim ıztırab, ravinin zabtı ile ilgili hallerden birisi olan “muhalefet” sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda hadislerdeki ıztırab meselesine geçmeden zabt ile ilgili kısaca bilgi vermek konunun anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

⁴ Koçyiğit, Talât, *Hadis Usûlü*, s. 86.

⁵ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, XI/430.

⁶ Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 9.

1.3.2.1. Zabt ve Çeşitleri

Zabt kelimesi, sözlükte yakalamak, sağlam ve güzel yapmak, iyice ezberlemek gibi anlamlara gelmektedir.⁷ Bu bağlamda “Bir şeyi zabt etti” demek “onu kesin bir şekilde hıfzetti” demektir.

Zabt kelimesinin ıstılahî anlamı ise ravinin işittiği hadisleri aradan uzun bir zaman geçtikten sonra bile işittiği şekilde ezberinde tutup eksiltme ya da artırma (fazlaştırma yapmadan) başkalarına rivayet edebilme yeteneğine denir. Başka bir deyişle o, iyi belleyip hıfzetme yeteneğine sahip olma durumunu ifade etmektedir.⁸

Zabtın yokluğu ravinin rivayetinde vehim ve hatasının çokluğu ile anlaşılır. Nitekim yalancılıkla itham olunan kimselerin hemen hepsi, hatası çok olanlardır ki, bunlar genellikle zabt yönünden cerh edilmişlerdir.⁹

İbnu’s-Salah (v. 643/ 1245)’a göre bir ravinin zabt sahibi oluşu, zabt ve itkan ile tanınmış sika ravilerin rivayetlerine muvafakatı ile bilinir. Zabt sahibi ravinin rivayetleri, sika ravilerin rivayetlerine mana yönünde de olsa muvafakat etmeli veya çoğunlukla onlara muvafakat ettiği görülmelidir. Nadiren meydana gelecek muhalefet ravinin zabtına zarar vermez. Fakat ravinin, sika ravilerin rivayetlerine çoğunlukla muhalefet ettiği görüldüğünde, zabtının kusurlu olduğunu hükmedilir ve hadisiyle ihticac edilmez.¹⁰

Hadisçilere göre zabt iki türdür: Birincisi; sözlü ezber (göğüs zabtı)dır. Yani insanın işittiği bir şeyi dilediği zaman hemen hatırlayabilmesini mümkün kılacak bir şekilde ezberlemesidir. İkincisi ise; yazılı muhafaza (kitabın zabtı) dır ki, işittiği veya tashihini yaptığı andan itibaren, içindeki hadisleri eda veya rivayet edinceye kadar korumasıdır.¹¹

Ravinin zabtına taalluk eden ta’n sebepleri de beş maddede ele alınmaktadır:

⁷ Zebîdi, *Ta’cu’l-Arûs min Cevâhiru’l-Kâmûs*, V/174.

⁸ Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 426.

⁹ Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 511; Bağcı, Musa, *Hadis Rivayetinde Sahabenin Kavrama ve Nakletme Sorunu*, s. 60.

¹⁰ İbnu’s-Salâh, *Ulûmü’l-Hadis*, s. 50.

¹¹ İbn Hacer, *Nüzhetu’n-Nazar fi Tavdîhi Nuhbeti’l-Fiker*, I/16.

- a) Fuḥṣ-u Galatı'r-Ravi: Hadis rivayetinde bulunan ravinin rivayet ettiği hadislerde yarıdan fazla hata yapması sebebiyle cerh veya ta'n edilmesine yol açan bir haldir.
- b) Fuḥṣ-u Gafleti'r-Ravi: Ravinin aşırı derecede gâfil olması yahut dikkat ve titizlikten uzak bulunması halidir.
- c) Vehmu'r-Ravi: Hadis rivayetinde bulunan ravinin hadisleri karıştırması ve ne rivayet ettiğini bilmemesidir. Vehim, ravinin mursel veya munkatı olan bir hadisi muttasıl olarak, ya da bir hadisin metnini bir başka hadise idhal ederek rivayet etmesine sebep olur.
- d) Sû-i Hıfzı'r-Ravi: Ravinin kötü hafıza sahibi olmasıdır.
- e) Muhalefetu'r-Ravi: İster zayıf ister güvenilir olsun bir ravinin kendinden daha güvenilir ravilerin rivayetlerine aykırı hadis nakletmesi halidir.

1.4. Muhalefet ve Çeşitleri

Yukarıda muhalefeti, ister zayıf, ister güvenilir olsun, bir ravinin kendinden daha güvenilir ravilerin rivayetlerine aykırı olarak hadis nakletmesi diye tarif etmiştik. Muhalefetin daima bir ravinin vehim ve hatası neticesi meydana gelmesi dolayısıyla, o ravi bu vehim ve hatasından dolayı mecrûh; muhalif olarak rivayet ettiği hadis de merdûd veya zayıf sayılır.¹²

Muhalefet çeşitli şekillerde vuku bulur ve gerek muhalif olarak rivayet edilen hadis gerekse bu hadisin muarızı olan diğer hadis, muhalefetin vukuu şekline göre değişik isimler alırlar. Bunlar; müdrec, maktûb, mezîd fî muttasılı'l-esânîd, musahhaf ve muztaribdir.¹³

Ravi rivayet ettiği hadisin isnad veya metnine aslından olmayan bazı sözler ilave ederse “müdreu'l-isnad” ve “müdreu'l-metin”, hadisin isnadındaki bazı isimlerin ve metindeki bazı ibarelerin yerlerinde takdîm veya tehîr yaparsa hadis “maktûb”, muttasıl isnadının ortasına ziyade yaparsa, “mezîd fî muttasılı'l-esânîd”, metnindeki kelimelerin yazılışında değişiklik yaparsa “musahhaf” olur.¹⁴ Bir hadisin birbirine zıt birkaç şekli olması, aynı hadisi değişik şekillerde rivayet eden ravilerin adalet ve zabt açısından

¹² Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 94.

¹³ Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 94.

¹⁴ İbnu's-Salâh, *Ulûmü'l-Hadîs*, s. 165.

birbirine yakınlıkları dolayısıyla hadisler arasında tercih yapılamaması durumunda hadis muztarib adını alır.¹⁵

---

¹⁵ İbnu's-Salâh, *Ulûmü'l-Hadîs*, s. 61.

İKİNCİ BÖLÜM

MUZTARİB HADİS

2.1. Muztarib Hadis'in Tarifi

2.1.1. Muztarib Kelimesinin Sözlük Anlamı

Muztarib, “vurmak, dövmek, çarpmak” anlamındaki Darabe (ضَرَبَ) kökünün İftiâl (افْتَعَال) babından ism-i fail olarak elde edilmiş bir kelimedir. İztırab kelimesi ise “çarpmak”, “kabarmak”, “ileri geri sallanmak”, “karışık ve düzensiz olmak” gibi anlamlara gelmektedir. Bu kelime, *وَالْمَوْجُ يَضْطَرِبُ يَضْرِبُ بَعْضُهُ بَعْضًا* cümlesinde “Dalgaların birbirine vurması, çarpışması ve hareketi” anlamında kullanılmıştır.¹⁶ *اضْطَرَبَ أَمْرُهُ* cümlesinde ise bir işin karışık nizamının bozulması anlamını taşımaktadır.¹⁷

Muztarib kelimesi, çoğunlukla ismi fâil vezninde “ra” kesreli olarak kullanılmıştır. Bu kullanımın dışında ismi mef'ul vezninde “*Muztarab*” şeklinde “ra” fethalı olarak kullanılmasının daha iyi olduğu da dile getirilmiştir:

“Muztarib kelimesi için ra'nın fethasıyla “muztarab” denilseydi, ıztırabın ism-i mekânı olur ve ıstılahî mananın daha iyi belirmesini temin ederdi. Zirâ muztarib hadis, gerçekte ravinin veya ravilerin yalpalalarının görüldüğü bir yerdir.”¹⁸

2.1.2. Muztarib'in İstılâhi Anlamı

Klasik Hadis Usûlü kaynaklarını incelediğimizde muztarib hadisin tanımını ilk olarak yapan muhaddisin İbnu's-Salah olduğunu görmekteyiz. Daha sonra yazılan Hadis Usûlü kitaplarında yeni bir tanımdan ziyade İbnu's-Salah'ın yapmış olduğu tanım serh edilerek zenginleştirilmeye çalışılmıştır. İbnu's-Salah'ın muztarib hadis tanımı şöyledir:

¹⁶ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, I/543.

¹⁷ Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, I/688.

¹⁸ Subhi es-Salih, *Hadis İlimleri ve İstılahları*, s. 157.

“Bir ravinin iki veya daha çok rivayet ettiği veya birden fazla ravinin rivayet ettikleri ancak sağlamlık açısından denk oldukları için aralarında bir tercih yapılamayan hadistir.”¹⁹ Bu tanım şu şekilde şerhedilmeye çalışılmıştır:

“Bazen bir, bazen de iki veya daha fazla raviden muhtelif şekillerde rivayet edilen, ne ravilerden birinin hafıza yönünden üstünlüğü, ne ravinin kendisinden rivayet ettiği şeyhine yakınlığı ve ne de sair tercih sebeplerinden herhangi birinin bulunmaması dolayısıyla, rivayetleri arasında tercih yapılamayan hadistir.”²⁰

Bir ravi şeyhinden bir hadis rivayet eder; bir başka seferinde yine aynı hadisi aynı şeyhten ikinci defa rivayet ederken, ya hadisin isnadında yahut metninde bazı değişiklikler yapar. Bu değişiklikler sebebiyle iki rivayet arasında, bazen bariz bir muhalefet hâsıl olur ve hadis imamı bu iki rivayetten doğru olanını tercih etmek zorunluluğu duyarsa da bu tercihi yapamaz. İşte o zaman bu hadisin muztarib olduğuna hükmedilir.²¹

Bazen de bir hadisi aynı şeyhten iki veya daha fazla ravi rivayet eder. Bu rivayetler arasında ya isnad, yahut metin, yahut ta hem isnad hem de metin yönünden muhalefet görülür. Hadis imamı, ravilerden birinin hafıza yönünden üstünlüğü yahut şeyhine olan yakınlığı yahut ta rivayetlerden birinin başka raviler tarafından da aynı şeyhten alınmak suretiyle kuvvet kazanması gibi çeşitli tercih sebeplerinden biriyle muhalif rivayetler arasında tercih yapabilirse, hadis muztarib olmaktan çıkar ve tercih olunan rivayet sahih kabul edilir; fakat bu tercih yapılamazsa, o hadis yine muztarib olarak kalır.²²

Yeni bir hadis metodolojisi üzerinde yaptığı çalışmalarla tanınan günümüz hadisçilerinden M. Hayri Kırbaşoğlu, bu muztarib hadis tanımına esneklik kazandırmaya çalışmakta ve şöyle demektedir:

“Bu tanımın efradını cami ağıyarını mani bir tanım olmadığına klasik hadis müellifleri de farkında olmalı ki, yaptıkları tanımla çelişerek, tek bir ravinin rivayet

¹⁹ İbnu’s-Salâh, *Ulûmu’l-Hadîs*, s. 55; Suyûtî, *Tedribü’r-Râvî*, s. 93; Tahhân, Mahmud, *Teyşîru’l-Mustalahi’l-Hadîs*, s. 112.

²⁰ İbn Hacer, *Nuzhetu’n-Nazar*, s. 93; Suyûtî, *Tedribü’r-Râvî*, s. 171; Subhi es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Istılahları*, s. 57; Ahmed Naim, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, 1/312.

²¹ Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 139; Tahhân, *Teyşîru’l-Mustalahi’l-Hadîs*, s. 114.

²² Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 139.

ettiği tek bir hadiste –gerek isnadında gerek metninde-bile “ıztırab”tan söz edilebileceğini söylemek zorunda kalmışlardır.” İztırab konusunun yeterince net olmadığını gösteren bir başka husus ise onun illet konusuyla karıştırılması, illete dair örneklerin aynı zamanda ıztırab için de verilmesi, hatta ıztırabın illet konusunun bir bölümü olduğunun ifade edilmesi ve nitekim İbn Hacer’in ıztıraaba dair eseri *el-Mukterib fi Beyâni'l-Muztarib* adlı eserini ed-Darekutnî'nin-*el-İlel*- adlı eserine dayandırmış olmasıdır. Daha işin başında “ıztırab”ın ne anlama geldiği ve kapsamının ne olduğu meselesinde görülen bu belirsizlik, aslında onun çok geniş bir alana dağılmış ve çok farklı türleri bulunan bir tutarsızlıklar ve çelişkiler bütününe gösteriyor olmasındandır. Bu sebeple biz ıztırab konusunda söylenenlerin hiçbirini reddetmiyor ve bunlar arasında bir çelişki görmek yerine, her birinin problemin bir veçhesini aksettirdiğini düşünüyoruz. Dolayısıyla “ıztırab” terimini zapt yönünden ravi(ler)de görülen tereddüt, çelişki ve tutarsızlıkların tamamını kapsayacak esneklikte kullanmak daha yerinde olacaktır.²³

Yine günümüz ilim adamlarından Misfir b. Gurmullah ed-Dümeynî, muztarib hadis tanımına farklı bir açıdan yaklaşarak Hadis Usûlü'ndeki rivayetler arasında tercihin mümkün olmaması durumunu biraz hafifletmiştir. Dumeynî, bu konudaki görüşlerini şöyle dile getirmiştir:

“Muhaddislerin ıztırab için ileri sürdükleri rivayetler arasında tercih imkânının olmaması şartı tamamen hayalî ve realiteye aykırıdır. Şöyle ki; ıztıraaba herhangi bir misal verilmiş olmasın ki, onun hakkında ‘bu rivayet muarızına tercih edilir’, denmemiş olsun. İster metindeki, ister seneddeki ıztıraaba verilen her misal için âlimlerden biri çıkıp rivayetlerden birinin diğerine tercih edildiğini söylemiştir. Nitekim Hâkim en-Nisaburî'nin “*Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadis*” isimli eserinde zikredilenlerden, onları aynen nakleden son dönem eserlerine kadar ıztırab için verilen misallerin durumu bundan ibarettir. Hatta zaman zaman sonraki âlimler, Hâkim en-Nisaburî'nin örnek olarak verdiklerini nakzedecek, böylece onları faidesiz hâle getirecek misaller de nakletmişlerdir.²⁴

Söz konusu şart, ıztıraaba misal bulmaya mümkün olmayan hayalî bir şart olduğuna göre; biz bunu hayalî olmaktan çıkarıp uygulanabilir ve örneklendirilebilir

²³ Kırbasoğlu M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, s. 202.

²⁴ Dumeynî, Misfir B. Gurmullah, *Hadis Metin Tenkidi Metodları*, s. 125.

şekle neden getirmeyelim? Bu da söz konusu şartı “tercih imkânının olmaması” yerine, “tercihin zor olması” şeklinde hafifletmekle mümkün olacaktır. Buna göre rivayetleri tearuz eden, Rasulullah’ın söylemesi mümkün olmayacak şekilde ihtilafı ve aralarında tercih de zor olan her hadis muztaribtir.²⁵

Burada “tercih imkânının olmaması” ile “tercihin zor olması” arasında çok önemli bir fark vardır. Zira birincide tercih imkânı her yönden nefyedilmekte, ikincisinde ise söz konusu iki rivayetin, kuvvat bakımından birbirine yakın olması sebebiyle birini diğerine tercih imkanı nefyedilmemekte, zorluğundan bahsedilmektedir. Böyle bir durumda iki rivayetten birini diğerine tercih eden âlimin bulunması uzak ihtimal olmayacaktır. Bazen bir başkası ona muhalefet edecek ve öbür rivayeti tercih edecekti. Şayet iki rivayetten biri açık bir şekilde öbüründen üstün olsaydı, bu noktada ıztırabtan bahsedilemezdi. Şu halde iki rivayetten birinin tercihi, tamamıyla tercih eden kimsenin ictihadına göre olup bir başkasını bağlamaz. Ayrıca tercih konusunda farklı yaklaşım ve ihtilaf da mümkündür. Bu ise tercihin olmadığını değil, zor olduğunu gösterir.²⁶

2 2. Muztarib İstilahının Ortaya Çıkışı

Hadis tarihinde ravilerin tenkid edilme işi, Hz. Osman’ın şehit edilmesiyle cereyan eden olaylardan sonra Hicrî I. asrın ortalarına doğru ortaya çıkan hadisleri isnadlı şekilde rivayet etme ihtiyacı ile birlikte sistemli bir faaliyete dönüşmüştür.

Fitne olayını müteakip başlayan hadis uydurma faaliyetleri, muhaddisleri ravileri araştırmaya sevk etmiştir. Hicrî I. asrın son çeyreğinden yaklaşık üçüncü asrın başına kadar, ravilerin adalet yönünden güvenilir olup olmadığı ile ilgili lafızlar kullanılırken Hicrî III. asırdan itibaren, hadislerin sahîh-sakîm şeklindeki ayrımı için yapılan geniş faaliyete paralel olarak, onların rivayet ehliyetleri bakımından taksimi ve durumlarıyla ilgili cerh-ta’dil lafızları da artmıştır. Böylece yaklaşık Hicrî II. asrın sonlarından itibaren ravinin zabt bakımından durumunu ifa eden lafızlar geliştirilmiştir.²⁷

Hicrî III. asırda cerh ve tadil istilahları sırf ravilerle sınırlı kalmamış aynı zamanda isnad ve mervi ile ilgili olarak da kullanılmıştır. Ayrıca mervi ile ilgili bazı

²⁵ Dumeynî, *Hadis Metin Tenkidi Metodları*, s.125.

²⁶ Dumeynî, *Hadis Metin Tenkidi Metodları*, s. 127.

²⁷ Yücel, Ahmet, *Hadis İliminde Tenkid Terimleri ve İlgili Çalışmalar*, s. 31.

terimlerin isnad hakkında kullanıldığı da olmuştur. Nitekim “Leyse bihi be’sun”, “Leyse bil kavi” “Leyse bi zalike”, “Leyse bi şeyin” vb. çoğunlukla ravi hakkında kullanılan ifadeler isnad ve mervi hakkında kullanılan terimlerden bazılarıdır. Diğer taraftan mervi hakkında kullanılan “Muztarib” terimi de isnad hakkında kullanılmıştır.²⁸

Muztarib terimi bir Hadis Usûlü konusu olarak ilk önce İbnu’s-Salâh tarafından ele alınmıştır. İbnu’s-Salâh, muztarib hadis konusuna, *Ulûmu’l-Hadis* adlı Hadis Usûlü kitabında “Ma’rifetü’l-Muztarib mine’l-Hadis” başlığında yer vermiştir.²⁹

2.3. Muztarib Hadis İle İlgili Başlıca Kaynaklar

İslam âlimleri, Hz. Peygamber’in sözlerini konu edinen Hadis ilmi üzerinde büyük bir itina ile durmuş, bu alanda çeşitli eserler ve çalışmalar ortaya koymuşlardır. Muztarib hadis, Hadis Usûlü içerisinde ele alınan bir hadis çeşididir. Bu alanda Hafız Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalâni (v. 852) *el-Mukterib fî Beyâni’l-Muztarib* adlı müstakil bir eser yazmıştır.

Sehavî, *Fethu’l-Muğîs* adlı eserinde; “Sened ve metinde muztarib hadisin örnekleri çoktur. Seneddekiler daha fazladır. Örnekler çoğunlukla Darekutnî’nin *el-İlel* adlı eserinden alınmıştır. Şeyhimiz (İbn Hacer) bunlarla ilgili eserini *el-Mukterib fî Beyâni’l-Muztarib* olarak adlandırmıştır.” demektedir.³⁰

Yaptığımız araştırmalar sonucunda İbn Hacer’e ait olan *el-Mukterib fî beyâni’l-Muztarib* adlı eser dışında muztarib hadisi konu edinen müstakil bir esere rastlayamadık. Ama ıztırabla ilgili bilgilerin verildiği eserler mevcuttur. Bu eserler, Hadis Usûlü, İlel, Ricâl, Sünen ve Hadis Şerh kitaplarıdır.

2.3.1. Hadis Usûlü Kitapları

Bilindiği üzere Hadis Usûlü, hadis rivayeti ile ravilerin hallerinin incelenmesi sonucunda ortaya çıkan bir ilimdir. Dindeki yeri itibariyle hadislerin rivayet yoluyla nesilden nesile aktarılması bir zaruret halini alınca, rivayetin gelişigüzel yapılmamasını,

²⁸ Yücel, Ahmet, *Hadis İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi*, s. 172.

²⁹ İbnu’s-Salâh, *Ulûmu’l-Hadis*, s. 55.

³⁰ Sehavî, *Fethu’l-Muğîs*, I/275.

aksine düzenli bir biçimde yürütülmesini sağlayacak tedbirler alınmıştır. Zamanla rivayetin metodlu bir şekilde yapılması için alınan tedbirlerle konulan kaideler hadis metodolojisinin esaslarını oluşturmuştur.³¹

İşte bir Hadis Usûlü konusu olması sebebiyle muztarib hadis hakkında ilk olarak bilgi edinebileceğimiz kaynak Hadis Usûlü kaynakları olmaktadır. Bu bağlamda muztarib hadisi konu olarak ele alan Hadis Usûlü eserlerinden bazıları şunlardır:

a) *İbnu's-Salâh'ın Ulûmu'l-Hadis'i*:

İbnu's-Salâh, Hadis Usûlü ile ilgili konuları 65 bölüm de ele almış ve 19. kısmı da muztarib hadis konusuna ayırmıştır. Bu bölümde muztarib hadisin tanımı, şartları, çeşitleri ve hükmünü açıklamıştır. Ayrıca isnadda ve metinde görülen ızdıraba dair örnekler de vermiştir.

b) *İbn Dakîku'l-İd'in el-İktirâh fî Beyâni'l-Istîlâh'ı*:

İbn Dakîk, eserinde “19.Bölüm” başlığı altında muztarib hadise yer vermiştir. İzdırabın tanımı, hükmü hakkında bilgi vererek, ravilerin birbirleriyle muhalefetine ilişkin bazı kaidelere değinmiştir.

c) *İbn Hacer el-Askalânî'nin en-Nüket alâ Kitâbi İbn Salâh'ı*:

İbn Hacer bu eseri İbnu's-Salah'dan yararlanarak yazmıştır. İsnadda ve metinde vukubulan ızdıraba dair kaidelere değinerek bu konu ile ilgili örneklerle yer vermiştir.

2.3.2. İlel Kitapları

Muztarib hadis hakkında bilgi elde edebileceğimiz diğer bir kaynak ilel kitaplarıdır. Bu tür eserler Hadis Usûlü'nün son derece önemli konularından biri olan hadis illetlerinden bahsetmektedirler. Muztarib hadisi konu edinen ilel kitaplarından bazıları şunlardır:

a) *İbn Ebî Hâtim er-Râzi'nin İlelü'l-Hadis'i*:

³¹ Uğur, Müctebâ, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, s. 132.

İbn Hâtim, bu eserinde bazı rivayetlerin durumunu babasına sormuş ve ondan aldığı cevaplarla birlikte kendi düşüncesini belirtmiştir. Kitabında içinde ıztırabın bulunduğu bazı rivayetlere yer vermiştir.

b) Darekutnî'nin el-İlel'i:

Adından da anlaşılacağı üzere illetli hadislerin durumunu anlattığı bu eserinde Dârekutnî, içinde ıztırabın bulunduğu muztarib hadislere örnekler vermektedir. Zaten onun bu eseri, daha önce de ifade ettiğimiz gibi İbn Hacer'in muztarib hadisi müstakil olarak ele aldığı *el-Mukterib fî beyâni 'l-Muztarib* adlı kitaba dayanak teşkil etmiştir.³²

2.3.3. Rical Kitapları

Hadis rivayetinde bulunan ravilerin durumlarının anlatıldığı rical kitapları, muztarib hadisler hakkında bilgi edinebileceğimiz kaynaklar arasındadır. Bu tür eserlerde ravi hakkında “o, muztaribu'l-hadis”tir” şeklinde bilgi verilerek ravilerin durumu açıklanmaktadır. Bu yolla rivayetinde ıztırabın bulunduğu raviler ve onların rivayetleri hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Bu konuda; Buhârî'nin *Tarihu 'l-Kebîr*'i, İbn Ebî Hâtim'in *Cerh ve 't-Ta'dil*'i, İbn Hibbân'ın *el-Mecrûhîn*'i, İbn Adî'nin *el-Kâmil fî 'd-Duafâ*'sı ve onun muhtasarı olan Zehebî'nin *Mizânu 'l-İ'tidal*'i örnek olarak verilebilir.

2.3.4. Sünen Kitapları

Fikhî konularla ilgili hadislerin yer aldığı sünen kitapları da muztarib hadisler hakkında malûmat veren kaynaklardandır. Bu eserlerin müellifleri, hadisin sonunda o hadise dair “el-hadisu muztaribun” şeklinde bilgi vermektedir. Tirmizi'nin *Sünen*'i ve Beyhâki'nin *Sünenü 'l-Kübrâ*'sı bu bağlamda değerlendirilebilir.

2.3.5. Hadis Şerhleri

Şerh Edebiyatı, ele aldıkları bir hadisi; rivayet yolları, ravileri, değişik rivayetleri, kaynağı ve sıhhati gibi konuları derinliğine inceleyerek bilgi veren kitaplardır.³³ Hadisler hakkında detaylı bilgiler aktarıldığı için bu tür kitaplar

³² Bkz. İkinci bölüm, Muztarib Hadisle İlgili Başlıca Kaynaklar

³³ Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, s. 127.

aracılığıyla ıztırabın bulunduğu rivayetler hakkında bilgi elde edebilmekteyiz. Kütüb-i Sitte ve diğer hadis kitaplarının şerhlerini bu kategoride ele almak mümkündür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUZTARİB HADİSİN KISIMLARI ve SEBEPLERİ

3.1. Muztarib Hadisin Kısımları

Rivayetlerin birbirine muhalefeti sebebiyle ortaya çıkan fakat biri diğerine tercih edilemediği için çelişkilerin ve tutarsızlıkların görüldüğü muztarib hadislerde ıztırab üç şekilde gerçekleşmektedir. Bunlar; “İsnadda Iztırab”, “Metinde Iztırab”, ve “Hem İsnad Hem Metinde Iztırab”tır.

3.1.1. İsnadda Iztırab

Hadisi rivayet eden ravilerin yer aldığı isnad, hadis rivayetinde önemli bir yere sahiptir. Hadis Usûlü kaynaklarında ifade edildiği üzere hadislerde gerçekleşen ıztırab daha çok hadisin senedinde görülmektedir. Metinde ise nadir bulunmaktadır.

Senedi oluşturan raviler zaman zaman hadis rivayet ederken hata ve yanılıya düşmektedirler. Bu durum onların zabt açısından zayıf olmalarından kaynaklanmaktadır. Raviler hadisi birkaç defa rivayet ettiklerinde isnadda değişiklikler yaparlar. Aynı ravinin farklı zamanlarda rivayet ettiği aynı hadisin senedlerinde görülen bu değişiklikler ıztıraba sebep olmaktadır.

Senedde görülen ıztırab değişik şekillerde vuku’ bulmaktadır. İbn Hacer’in Hafız Alai’den naklettiğine göre seneddeki ıztırab şekilleri şunlardır:

1. Mevsul ve mürsel tearuzu: Metni aynı olan bir hadisin mevsul ve mürsel olarak rivayet edilmesi.
2. Mevkuf ve merfu tearuzu: Metni aynı olan bir hadisin mevkuf ve merfu olarak rivayet edilmesi.
3. İttisal ve inkita’ tearuzu: Metni aynı olan bir hadisin muttasıl ve munkatı’ olarak rivayet edilmesi.

4. Hadisi bir topluluk bir kişiden, o bir tabi'iden o da bir sahabiden rivayet etmişken, o kişinin hadisi başka bir tabi'iden, onun da aynı sahabiden rivayet etmesi.

5. Birinin iki isnadın birinde ziyadeliği yapması

6. Bir ravinin sika veya zayıflığında tereddüt edildiğinde, onun ismi ve nesebinde ihtilaf edilmesidir.³⁴

İsnadda görülen ıztıraba ilişkin örnek rivayetler:

3.1.1.1. Namaz Kılan Kişinin Önüne Koyacağı Sütre İle İlgili Rivayet

Hadis Usûlü kitaplarının hemen hepsinde isnadda muztarib konusu anlatılırken örnek olarak verilen rivayet, namaz kılan kişinin önüne koyacağı sütre ile ilgili rivayettir.

Rivayete göre Hz. Peygamber şöyle demiştir:

“Herhangi biriniz namaz kıldığı zaman, önüne sütre olacak bir şey koysun, eğer dikecek bir âsâ bulamazsa, bir hat çeksin. Ondan sonra önünden geçen artık onun namazına zarar vermez.”³⁵

Bu hadis, Abdurrezzak'ın *Musannaf*'ında, Ebu Davud ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinde, Abd b. Humeyd, Humeydî ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'lerinde, İbn Huzeyme ve İbn Hibban'ın *Sahîh*'lerinde yer almaktadır.

1. Ebu Davud Rivayetinin İsnadı:

Müsedded→ Bişr b. el-Mufaddal→ **İsmail b. Umeyye**→ Ebu Amr b. Muhammed b. Hureys→ Dedesi Hureys→ Ebu Hureyre³⁶

2. Abd b. Humeyd Rivayetinin İsnadı:

³⁴ İbn Hacer, *Nuketü İbni's-Salâh*, II/809.

³⁵ Ebû Davud, *Salât*, 105; Abd b. Humeyd, *Müsned*, s.462 Hadis No:1436; Humeydî, *Müsned*, II/436, Hadis No:993; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/249, Hadis No:7386; İbn Huzeyme, *Sahîh*, II/13, Hadis No:811; İbn Hibbân, *Sahîh*, VI/138, Hadis No:2376; İbn Mâce, *İkâme*, 36; Abdurrezzak, *Musannaf*, II/12, Hadis No:2286.

³⁶ Ebû Davud, *Salât*, 105.

Müslim b. İbrahim→Vüheyb b. Hâlid→ **İsmail b. Umeyye**→ Ebu Amr b. Muhammed b. Hureys→ Dedesi Hureys→ Ebu Hureyre³⁷

3. *Humeydî'nin Rivayetinin İsnadı:*

Humeydî→Süfyan→ **İsmail b. Umeyye**→Ebu Muhammed b. Amr b. Hureys el-Üzrî→Dedesi→ Ebu Hureyre³⁸

4. *Ahmed b. Hanbel'in Rivayetinin İsnadı:*

Abdullah→Babası→Süfyan→ **İsmail b. Umeyye**→Ebû Muhammed b. Amr b. Hureys el-üzrî/Ebû Amr b. Muhammed b. Hureys→Dedesi→ Ebu Hureyre³⁹

5. *İbn Huzeyme Sahîh'inin Rivayetinin İsnadı:*

Süfyan→ **İsmail b. Umeyye**→ Ebû Muhammed b. Amr b. Hureys→Dedesi→ Ebu Hureyre⁴⁰

6. *İbn Hibbân Sahîh'inin Rivayetinin İsnadı:*

Müslim b. Halid→**İsmail b. Umeyye**→ Ebû Muhammed b. Amr b. Hureys→Babası→Dedesi→ Ebû Hureyre⁴¹

7. *İbn Mâce Rivayetinin İsnadı:*

İsmail b. Umeyye →Ebu Amr b. Muhammed b. Amr b. Hureys→Dedesi Hureys b. Suleym→Ebu Hureyre⁴²

8. *Abdurrezzak'ın Musannaf Rivayetinin İsnadı:*

Abdurrezzâk→ İbn Cureyc→ **İsmail b. Umeyye**→ Hureys b. Ammar→ Ebu Hureyre⁴³

³⁷ Abd b. Humeyd, *Müsned*, s. 462, Hadis No:1436.

³⁸ Humeydî, *Müsned*, II/436, Hadis. No:993,

³⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/249, Hadis. No:7386.

⁴⁰ İbn Huzeyme, *Sahîh*, II/13, Hadis: No:811.

⁴¹ İbn Hibbân, *Sahîh*, VI/138, Hadis. No:2376.

⁴² İbn Mâce, *İkâme*, 36,

⁴³ Abdurrezzak, *Musannaf*, II/12, Hadis No:2286.

Yukarıda isnadlarını kaydettiğimiz namaz kılan kişinin önüne koyacağı sütte ile ilgili rivayetlerin isnad zincirleri incelendiğinde **İsmail b. Umeyye** adlı ravi üzerinde ihtilaf edilmiştir. Onun şeyhinin ismi alt alta yazdığımız isnadlarda da açıkça görüldüğü gibi,

- a) Ebû Amr b. Muhammed b. Hureys,
- b) Ebû Amr b. Muhammed b. Amr b. Hureys,
- c) Ebû Muhammed b. Amr b. Hureys ve
- d) Hureys b. Ammar şeklinde farklı isimlerle zikredilmiştir.

Aynı şekilde İsmail b. Umeyye'nin hocasının kim olduğu da (Hureys) ihtilafıdır. Bazen babası, bazen de dedesi olarak gösterilmektedir. Dede veya baba olan ravi ise,

- a) Hureys,
- b) Hureys b. Suleym ve
- c) Hureys b. Ammar olarak belirtilmiştir.

Bu rivayetlerde İsmail b. Umeyye'nin hadisi naklettiği şeyhinin ismi belli olmadığı gibi şeyhinin dedesi veya babası olarak görünen Hureys'in kim olduğu da net değildir. İbn Mâce'deki rivayette olduğu gibi Hureys b. Suleym midir? Yoksa diğer rivayetlerde olduğu gibi Hureys b. Süleyman mı, yoksa Hureys b. Ammar mıdır? Bu da tam olarak anlaşılamamaktadır. Bu konuda ızdırab öyle bir boyutta gerçekleşmiştir ki Süfyan b. Uyeyne hadisin çeşitli rivayetlerine bakarak "Bu hadisi kuvvetlendirecek hiçbir şey bulamıyoruz" demek zorunda kalmıştır. İşte bu ihtilaflar sebebiyle hadisin senedinde ızdırab bulunmaktadır.⁴⁴

⁴⁴ Suyutî, *Tedribu'r-Ravî*, I/164- 165; Sehavî, *Fethu'l-Muğis*, I/238; Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, I/313- 314, Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 142; Kırbaşoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, s. 203.

Aynı zamanda bu hadis ile ilgili olarak Ebu Davud, hadisin isnadının zayıf olduğunu ifade etmektedir.⁴⁵ Şafîî, Beyhakî, ve Nevevî'nin de hadisin zayıf olduğu yönünde görüş bildirdikleri zikredilmiştir.⁴⁶

3.1.1.2. İhramlı Bir Kişinin Av Hayvanın Etini Yemesinin Hangi Durumda Helal Olacağı ile İlgili Rivayet

Hadislerin isnadında görülen ıztırab arasında ihram giyen bir kişinin ihramlıyken av hayvanın etini yemesinin hangi durumda kendisine helal olabileceği ile ilgili rivayet te yer almaktadır. Rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Siz ihramlı iken bizzat avlamamış iseniz veya (sizin arzunuzla) sizin için avlanmamış ise kara av hayvanları(nın eti) size helaldir.”⁴⁷

1. Ebu Davud Rivayetinin İsnadı:

Kuteybe b. Saîd→Ya'kub (el-İskenderânî el-Kâriyye)→**Amr b. Ebî Amr**→el-Muttalib→Câbir⁴⁸

2. Ahmed b. Hanbel Rivayetinin İsnadı:

Sureyc→İbn Ebi'z-Zinâd→**Amr b. Ebî Amr**→Benî Seleme'den bir adam→Câbir⁴⁹

3. Abdurrezzak'ın Rivayetinin İsnadı:

Abdurrezzak→el-Eslemî→**Amr b. Ebî Amr**→el-Muttalib b. Abdullah b. Hanteb→Câbir⁵⁰

Yukarıdaki rivayetlerin isnadlarındaki ıztırab, hadisdeki ravilerden biri olan Amr b. Ebî Amr'den kaynaklanmaktadır. İsnad zincirlerini incelediğimizde bu ravinin hadisi rivayet ettiği hocalarını farklı kişiler olarak zikrettiğini görmekteyiz. Şeyhlerinin ismini,

⁴⁵ Ebû Davud, Salât, 105.

⁴⁶ Suyutî, *Tedribu'r-Ravî*, I/164.

⁴⁷ Ebû Davud, Menâsik, 42; Ahmed b. Hanbel, III/389, Hadis No:15222; Abdurrezzak, *Musannaf*, IV/434, Hadis No: 8349

⁴⁸ Ebû Davud, Menâsik, 42.

⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/389, Hadis No:15222.

⁵⁰ Abdurrezzak, *Musannaf*, IV/434, Hadis No: 8349.

a) Ebu Davud rivayetinin isnadında el-Muttalib,

b) Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde ise Benî Seleme'den bir adam,

c) Abdurrezzak'ın *Musannaf*'ının rivayetinin isnadında ise el-Muttalib b.

Abdullah b. Hantab olarak ifade etmektedir

Dolayısıyla **Amr b. Ebî Amr**'ın aynı hadisi rivayet ederken hocasını farklı kişiler olarak zikretmesi sebebiyle bu hadisin isnadında ıztırab meydana gelmiştir. Ayrıca Tirmizi, isnadda yer alan el-Muttalib'in Câbir'den hadisi işitip işitmediğinin de bilinmediğini ifade etmektedir.⁵¹

3.1.1.3. Zeytinin Mübarek Bir Ağaç Oluşu ve Onun Yenmesi ve Yağ Olarak Kullanılması ile İlgili Rivayet

Kur'an'da Allah'ın üzerine yemin ettiği zeytinin⁵² mübarek bir ağaç oluşu ve onun yenilmesi ve yağ olarak kullanılması ile ilgili bir rivayet, isnadda meydana gelen ıztırab içinde değerlendirilmektedir. Rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Zeytini yiyiniz ve onunla yağlanınız. Çünkü o mübarek bir ağaçtandır.”⁵³

Bu hadisin isnadları şöyledir:

1. *Tirmizî Rivayetinin İsnadı:*

Yahyâ b. Musa→**Abdurrezzak**→Ma'mer→Zeyd b. Eslem→Babası (Eslem)→Ömer b. el-Hattab→Hz. Peygamber.⁵⁴

2. *Abdurrezzak'ın Rivayetinin İsnadı:*

Abdurrezzak→Ma'mer→Zeyd b. Eslem→Eslem→Hz. Peygamber.⁵⁵

Örnek olarak verdiğimiz bu isnadda gerçekleşen ıztırab, rivayetlerin birinde hadisin mevsul olarak rivayet edilmesine karşılık, diğerinde hadisin mursal bir isnadla

⁵¹ Tirmizî, Hac, 25.

⁵² Tîn, 95/1.

⁵³ Tirmizî, Et'ime, 43; Abd b. Humeyd, *Müsned*, I/33, Hadis. No:13; İbn Mâce, Et'ime, 24; Abdurrezzak, *Musannaf*, X/422, Hadis. No:19568.

⁵⁴ Tirmizî, Et'ime, 43.

⁵⁵ Abdurrezzak, *Musannaf*, X/422, Hadis. No:19568.

rivayet edilmesidir. İsnadlardaki bu farklılık Abdurrezzak'tan kaynaklanmaktadır. Bununla ilgili olarak Tirmizî, bu hadisin sadece “Abdurrezzak→Ma’mer” tarikiyle rivayet edildiğinin bilindiğini ifade etmiş ve Abdurrezzak'ın hadisi rivayet ederken ıztıraba düştüğünü belirtmiştir.⁵⁶ Tirmizî isnadında Abdurrezzak, hadisi sahâbî olan Hz.Ömer'i de zikrederek mevsul bir isnadla rivayet etmiştir. Fakat o, *Musannaf*'nda ise Hz. Ömer'i isnadda zikretmeyip hadisi doğrudan Hz. Peygamber'den rivayet etmiştir. Böylece bu isnad, sahabenin kesintiye uğradığı isnad anlamına gelen mursal bir isnad haline gelmiştir. Hadiste görülen isnaddaki bu mevsul-mursal farklılığı ıztırab sebebi olarak kabul edildiği için “zeytinin mübarek bir ağaç oluşu ve onunla yağlanması” ile ilgili olan bu rivayetin isnadında ıztırab görülmektedir.⁵⁷

3.1.1.4. Hud Suresinin Hz. Peygamber’i İhtiyarlattığına İlişkin Rivayet

İsnaddaki ıztırabla ilgili olarak Hadis Usûlü kitaplarında çokça zikredilen bir başka rivayet ise Ebu Bekir'den nakledilen meşhur “Beni Hûd suresi ve benzerleri ihtiyarlattı” hadisidir.⁵⁸ Rivayete göre Hz. Ebû Bekr:

“Ey Allah'ın Rasûlü! Seni yaşlanmış görüyorum” der. Bunun üzerine Hz. Peygamber de ona:“Beni Hud ve benzeri sureler ihtiyarlattı” cevabını verir.⁵⁹

Bu hadisin isnadları şunlardır:

1. Tirmizî Rivayetinin İsnadı:

Ebû Kureyb→Muaviye b. Hişâm→Şeyban→**Ebu İshâk**→İkrime→İbn Abbas→Hz. Ebû Bekir→Hz. Peygamber.⁶⁰

2. Taberânî'nin Rivayetinin İsnadı:

Muhammed b. Abdus b. Kâmil ve Muhammed b. Osman b. Ebî Şeybe→Muhammed b. Abdillâh b. Numeyr→Muhammed b. Bişr→Ali b. Salih→**Ebû İshâk**→Ebû Cuhayfe→Hz. Peygamber.⁶¹

⁵⁶ Tirmizî, Et'ime, 43.

⁵⁷ Ahmed b. Amr b. Sâlim Bazmul, *el-Mukterib fî Beyâni'l-Muztarib*, s. 46

⁵⁸ Suyûtî, *Tedribu'r-Ravi*, I/265- 266; Sehavî, *Fethu'l-Muğîs*, I/240- 241; Tahîru'l-Cezâîrî, *Tevcihu'n-Nazar ilâ Usûli'l-Eser*, II/582; Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 142; Kırbaşoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, s. 204.

⁵⁹ Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an, 57.

⁶⁰ Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an, 57.

Hadisin diğerk tarîkleri de dikkate alındığında **Ebû İshâk**'ın hocası ile ilgili Ő isimler ortaya çıkmaktadır:

Ebû İshâk kanalıyla gelen bu farklı isnad Şekilleri Şunlardır:

- a) Ebû İshâk→İkrime→Ebû Bekr.
- b) Ebû İshâk→İkrime→Ebû Bekr→İbn Abbas.
- c) Ebû İshâk→Ebû Cuhayfe→Ebû Bekr.
- d) Ebû İshâk→Berâ→Ebû Bekr.
- e) Ebû İshâk→Ebû Meysere→ Ebû Bekr.
- f) Ebû İshâk→Mesrûk→ Ebû Bekr.
- g) Ebû İshâk→Mesrûk→ ÂiŐe→Ebû Bekr.
- h) Ebû İshâk→Alkame → Ebû Bekr.
- ı) Ebû İshâk→Âmir b. Sa'd el-Becelî→ Ebû Bekr.
- j) Ebû İshâk→Mus'ab b. Sa'd→Babası (Sa'd)→ Ebû Bekr.
- k) Ebu'l-Ahvas →İbn Mes'ûd.⁶²

Darekutnî, bu hadisin sadece Ebu İshâk es-Subeyî tarikiyle rivayet edilen isnadında birbirinden farklı vecihler görüldüğü için muztarib olduğunu ifade etmiştir.⁶³

Bazı rivayetlerde hadis “mursel” bazılarında “mevsul” olarak, bazılarında Ebu Bekr'in, bazılarında Sa'd b. Ebu Vakkas'ın müsnedi, bazılarında ise ÂiŐe'nin müsnedi olarak gelmiştir. Rivayetlerin hepsinde de raviler sika (güvenilir) kimselerdendir ve aralarında tercih yapmak mümkün değildir.⁶⁴ Ravilerin tamamının sikat olmaları sebebiyle isnadda görülen bu çeşit ıztırabın, hadisin sıhhatine zarar vermeyeceği ilk akla

⁶¹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XXII/123, Hadis No:318.

⁶² Sehavî, *Fethu'l-Muğîs*, I/240-241; Dârekutnî, *el-İlel*, Hadis No:17.

⁶³ Dârekutnî, *el-İlel*, I/193- 211, Hadis No:17.

⁶⁴ Suyûtî, *Tedribu'r-Ravi*, I/266; Tahiru'l-Cezâirî, *Tevcihu'n-Nazar ilâ Usûli'l-Eser*, II/582; Sehavî, *Fethu'l-Muğîs*, I/240- 241; Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 142; Kırbaşoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, s. 204.

gelen hususlardandır. Böyle bir düşünce ilk planda makul görülebilir. Ancak hüküm hadis üzerine taalluk etmektedir ve böyle bir tearuz halinde hadislerin “sahih” ve “esah” olmak üzere derecelere ayrılmaları gerekir. Şüphesiz, ravisi yüzünden üzerinde ihtilaf edilmeyen hadis, ihtilaf konusu olan hadisten daha sahihtir.⁶⁵

3.1.1.5. Münafiğin Alameti ile İlgili Rivayet

Hz. Peygamber’in münafiğin alameti hakkında bilgi vermiş olduğu rivayette de isnadda meydana gelen ıztırab mevcuttur. Rivayete göre Hz. Peygamber, şöyle buyurmuştur:

“Bir adam söz verip de onu yerine getirmeye niyetlendiği halde sözünü yerine getiremezse, günah işlemiş olmaz.”⁶⁶

1. Tirmizî Rivayetinin İsnadı:

İbrahim b. Tahman→ **Ali b. Abdi'l-A'lâ**→ Ebû Numan→Ebû Vakkas→Zeyd b.Erkam→Hz. Peygamber⁶⁷

2. Taberânî Rivayetinin İsnadı:

Yusuf b. Musa el-Kattân→Mihrân b. Ebî Amr→ **Ali b. Abdi'l-A'lâ**→ Ebu Numan→ Ebû Vakkas→Selmân el-Fârisî→Ebû Bekr→Hz. Peygamber⁶⁸

Münafiğin üzerinde taşıdığı alametle ilgili olan bu rivayeti, Darekutnî, *el-İlel* adlı eserinde isnaddaki ıztıraba ilişkin bir örnek olarak vermektedir. Ona göre her iki isnadda da yer alan ravi **Ali b. Abdi'l-A'lâ** üzerinde ihtilaf edilmiştir. Dolayısıyla ıztırab bu ravi sebebiyle meydana gelmiştir. **Ali b. Abdi'l-A'lâ**, Taberânî'nin isnadında görüldüğü üzere hadisi çoğunlukla Ebû Bekir tarikıyla rivayet ettiği halde Tirmizî'deki hadisi ise Ebu Numan→Ebu Vakkas→Zeyd b.Erkam→ tarikıyla yapmıştır. Ebû Nu'man'ın mechûl birisi olması yanında Ali b. Abdi'l-A'lâ ise hadiste kuvvetli değildir. Dolayısıyla, hadis muztarib olup sabit değildir.⁶⁹

⁶⁵ Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 140.

⁶⁶ Tirmizî, İman, 14.

⁶⁷ Tirmizî, İman, 14.

⁶⁸ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VI/270, Hadis No:6186.

⁶⁹ Dârekutnî, *el-İlel*, I/185, Hadis No:11.

Yine bu rivayetle ilgili olarak Tirmizî, isnadının kuvvetli olmadığını ve Ali b. Abdi'l-A'lâ'nın sika olduğunu ifade etmiş, Ebû Nu'man ve Ebu Vakkas'ın ise bilinmeyen mechûl kişiler olduklarını belirtmiştir.⁷⁰

3.1.2. Metinde İztırab

Hadislerde görülen ıztırab çeşitlerinden bir diğeri ise hadisin metninde gerçekleşen ıztıraptır. Bazen, bir hadisin senesinde yer alan raviler aynı kişilerden oluştuğu halde, birbirine muhalif metinler rivayet edilebilmektedir. Bu durumda aynı isnadla farklı metinler ortaya çıkmış olmaktadır. Bu şekildeki rivayetler karşısında yapılacak iş, öncelikle aralarını tercih sebepleri göz önünde bulundurularak birini diğerine tercih etme suretiyle cemetme yoluna gitmektir. Eğer birbirine muhalif rivayetler cemedilemiyorsa hadiste ıztırabın bulunduğu kabul edilir.

Metinde ıztırabın yer aldığı rivayetler şunlardır:

3.1.2.1. Fâtıma bint Kays'ın Rivayeti (Malda Zekâtın Dışında Bir Hak Olup Olmaması ile İlgili Rivayet)

Hadis Usûlü kitaplarında ıztırab konusu örneklerle açıklanırken metinde görülen ıztıraba dair verilen en yaygın örneklerden birisi, Fâtıma binti Kays'ın zekatla ilgili olarak yapmış olduğu rivayettir.⁷¹ Rivayetler şu şekildedir:

1. *Tirmizî Rivayeti:*

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مَدُوَيْهٍ حَدَّثَنَا الْأَسْوَدُ بْنُ عَامِرٍ عَنْ شَرِيكِ -
عَنْ أَبِي حَمَزَةَ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ قَالَتْ سَأَلْتُ أَوْ سَأَلَ النَّبِيُّ -
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - عَنِ الزَّكَاةِ فَقَالَ « إِنَّ فِي الْمَالِ لِحَقًّا سِوَى الزَّكَاةِ ».

Muhammed b. Ahmed b. Meddûyeh→el-Esved b. Âmir→Şerîk→Ebû Hamza→Şa'bî tarikıyla rivayet edildiğine göre Fâtıma bint Kays:

⁷⁰ Tirmizî, İman, 14; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, I/128.

⁷¹ Suyûtî, *Tedribu'r-Ravî*, I/266; Sehavî, *Fethu'l-Muğîs*, I/241; Tahîrî'l-Cezâirî, *Tevcihu'n-Nazar ilâ Usûli'l-Eser*, II/582; San'anî, *Tavzihu'l-Efkâr*, II/48; Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 142.

“Hz. Peygamber’e zekât hakkında sordum veya soruldu. Bunun üzerine buyurdular ki: ‘Her türlü malda zekâttan başka ödenmesi gereken haklar da vardır.’ dedi.⁷²

2. İbn Mâce Rivayeti:

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ عَنْ شَرِيكِ عَنْ أَبِي حَمَزَةَ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ أَنَّهَا سَمِعَتْهُ - تَعْنِي النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - - يَقُولُ « لَيْسَ فِي الْمَالِ حَقٌّ سِوَى الزَّكَاةِ ».

Ali b. Muhammed→Yahyâ b. Âdem→Şerîk→Ebû Hamza→Şa’bî tarikıyla rivayet edildiğine göre Fâtıma bint Kays Hz. Peygamber’in “Malda zekattan başka bir hak yoktur” buyurduğunu işitmiştir.⁷³

Tirmizî ve İbn Mâce’de yer alan zekâta ilişkin bu iki hadis de aynı isnadla yani Şerîk→Ebû Hamza→Şa’bî isnadıyla rivayet edilmiştir. Fakat her iki hadisin metnine bakıldığında bir tutarsızlığın bulunduğu görülmektedir. Tirmizî rivayetinde kişinin malında zekâtın dışında başka hakkın da yer aldığı ifade edilirken, İbn Mâce rivayetinde ise malda zekâtın dışında başka bir hakkın olmadığı belirtilmektedir. Görüldüğü üzere bu iki rivayette bir çelişki ve tutarsızlık vardır.

Bununla beraber bazıları bu hadisin ıztırab için uygun bir misal olmayacağını ileri sürmüşlerdir. Şerik’in şeyhinin zayıf olduğunu ve hadisin ıztırab yönünden değil, ravinin za’fı yönünden merdud olduğunu ileri sürmüşlerdir. Diğer taraftan iki rivayet arasındaki ihtilafın teviline de mümkün olabileceği ihtimalini söyleyenler de olmuştur. Şöyle ki:

Fâtıma bint Kays, hadisi her iki şekilde de Hz. Peygamber’den işitmiş ve rivayet etmiştir; birinci hadiste geçen hak kelimesiyle müstehab olan (sadaka), nefyedilen ikincisiyle de vacib olan hak (zekat) kastedilmiştir.⁷⁴

Bu rivayetle ilgili diğer bir ihtimal de Fatıma bint Kays’ın bunu Hz. Peygamber’den doğru nakledip etmediğinin hiç araştırılmamasıdır. Diğer ihtimaller

⁷² Tirmizî, Zekât, 27.

⁷³ İbn Mâce, Zekât 3.

⁷⁴ Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s.142.

kadar bu ihtimalin de hesaba katılması gerekir. Mesken ve nafaka konusunda Hz. Ömer'in açık bir eleştirisine muhatap olan Fatıma'nın bu rivayette de unutkanlığı veya vehmi galebe çalıp hadisin metnini birbirine zıt olarak farklı zamanlarda rivayet etmiş olabilir.⁷⁵

3.1.2.2. Namazda Fâtiha Suresinden Önce Bismelenin Okunup Okunmayacağı ile İlgili Rivayet

Hadisin metninde görülen ıztıraba dair diğer bir örnek, namazda Fâtiha suresinden önce bismelenin okunup okunmayacağı ile ilgili Enes b. Mâlik'ten gelen rivayettir. Söz konusu hadis, Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'leri ile İmam Mâlik'in *Muvatta*'sında yer almaktadır:

1. Buhâri Rivayeti:

حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَأَبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - كَانُوا يَفْتَتِحُونَ الصَّلَاةَ بِ (الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ)

Hafs b. Ömer→Şu'be→Katâde tarîkıyle rivayet edildiğine göre Enes:

“Hz. Peygamber, Ebû Bekr ve Ömer namaza **الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ** ile başlıyorlardı.” diye nakletmiştir⁷⁶

2. Müslim Rivayeti:

حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ عَنْ عَبْدِ... عَنْ قَتَادَةَ أَنَّهُ كَتَبَ إِلَيْهِ يُخْبِرُهُ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّهُ حَدَّثَهُ قَالَ صَلَّيْتُ خَلْفَ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَأَبَى بَكْرٍ وَعُمَرَ وَعُثْمَانَ فَكَانُوا يَسْتَفْتِحُونَ بِ (الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) لَا يَذْكُرُونَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ فِي أَوَّلِ قِرَاءَةٍ وَلَا فِي آخِرِهَا.

⁷⁵ Bağcı, *Hadis Rivayetinde Sahabenin Kavrama ve Nakletme Sorunu*, s. 96.

⁷⁶ Buhârî, Ezan, 89.

El-Velid b. Müslim→el-Evzâî→Abde→Katâde tarîkıyle rivayet edildiğine göre Enes b. Mâlik:

“Hz. Peygamber’in, Ebû Bekr’in, Ömer ve Osman’ın arkasında namaz kıldım;

بِسْمِ اللَّهِ ile başlıyorlar, kıraatın ne başında ne de sonunda الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ zikretmiyorlardı.” diye haber vermiştir.⁷⁷

3. İmam Mâlik Rivayeti:

وَحَدَّثَنِي عَنْ مَالِكٍ عَنْ حُمَيْدِ الطَّوِيلِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّهُ قَالَ قُمْتُ وَرَاءَ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ وَعُثْمَانَ فَكُلُّهُمْ كَانَ لَا يَقْرَأُ (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ.

Mâlik→Humeyd et-Tavîl→tarîkıyle rivayet edildiğine göre Enes b. Mâlik şöyle demiştir:

“Ebû Bekr, Ömer ve Osman’ın arkasında namaz kıldım; hepsi de namaza başladıkları zaman (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) okumuyorlardı.”⁷⁸

Söz konusu hadis ile ilgili olarak İbn Abdilberr şöyle demektedir: “Bu hadisin lafızları üzerinde pek çok ihtilaf edilmiştir. Bazı rivayetlerde ‘Hz. Peygamber, Ebû Bekr ve Ömer’in arkasında namaz kıldım’ ifadesi yer almakta, bazılarında buna Osman ilave edilmekte, bazılarında yalnız Ebû Bekr ve Osman zikredilmektedir. Bazı rivayetlerde “بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ okumuyorlardı”, bazılarında “açıktan okumuyorlardı”, bazılarında “açıktan okuyorlardı”, bazılarında kıraata (الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) ile başlıyorlardı”, bazılarında da “besmeleyi okuyorlardı” denilmektedir. Bu öyle bir ıztıraktır ki hiçbir ravinin elinde buna dair bir hüccet yoktur.”⁷⁹

⁷⁷ Müslim, Salât, 52.

⁷⁸ İmam Mâlik, *Muvattâ*, Salât, 6.

⁷⁹ Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 142–143

3.1.2.3. Hac Görevini İfa Esnasında Telbiyenin Yapılışı ile İlgili Rivayet

Telbiye, hac farızasını îfâ sırasında “lebbeyk” demektir. Hz. Peygamber’in hac farızasını yerine getirirken bu telbiyeyi yapış şekli metinde vuku bulan ıztırabın örnekleri arasında yer almaktadır. Rivayetler şu şekildedir:

1. Tirmizî Rivayeti:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْوَاسِطِيُّ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ نُمَيْرٍ عَنْ أَشْعَثَ بْنِ سَوَّارٍ
عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ قَالَ كُنَّا إِذَا حَجَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- فَكُنَّا
نُلَبِّي عَنِ النِّسَاءِ وَنَرْمِي عَنِ الصَّبِيَّانِ.

Muhammed b. İsmâil el-Vâsîtî→İbn Numeyr→Eş’as b. Sevvâr→Ebu’z-Zübeyr tarikiyle rivayet edildiğine göre Câbir şöyle demiştir:

“Hz. Peygamber ile haccederken kadınların yerine telbiye getirir, çocukların yerine de taş atardık.”⁸⁰

2. İbn Şeybe Rivayeti:

حدثنا أبو بكر قال حدثنا عبد الله بن نمير عن أشعث عن أبي الزبير عن جابر قال
حججنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ومعنا النساء والصبيان فلبينا عن الصبيان
ورمينا عنهم

Ebû Bekr→Abdullah b. Numeyr→Eş’as→Ebu’z-Zübeyr tarikiyle rivayet edildiğine göre Câbir şöyle demiştir:

“Hz. Peygamber ile birlikte kadınlar ve çocuklar yanımızda iken haccettik. Haccederken çocukların yerine telbiye getirip onların yerine taş attık.”⁸¹

Bu hadisin isnadı zayıf olmakla beraber isnad zincirinde yer alan ravilerden Eş’as b. Sevvâr meçhul biridir.⁸²

İbn Numeyr→Eş’as b. Sevvâr→Ebu’z-Zübeyr → Câbir isnadıyla rivayet edilen Tirmizî’nin *Sünen* ve İbn Şeybe’nin *Musannaf* metinlerinde farklılıklar bulunmaktadır.

⁸⁰ Tirmizî, Hac, 84.

⁸¹ İbn Şeybe, *Musannaf*, III/242, Hadis No:13841.

⁸² Zehebî, *Mîzanu’l-İ’tidâl*, IV/540; İbn Hacer, *Lisanu’l-Mîzan*, III/165.

Her iki hadisin metninde de Hz. Peygamberle beraber hacc ibadetinin yapılışından haber veren kişi Câbirdir. Câbir, Tirmizî metninde Hz. Peygamberle hacc ederken kadınların ve çocukların da yanlarında yer aldıklarını, kadınların yerine telbiye getirip çocukların yerine de taş attıklarını haber vermektedir.

Aynı Câbir, *Musannaf*'da yer alan hadisin metninde ise, sadece çocukların yerine telbiye getirip onların yerine taş attıklarını haber vermektedir. Yani, birincisinde, kadınların yerine telbiye getirdiklerini haber verirken ikincisinde ise sadece çocukların yerine telbiye getirdiklerini haber vermektedir. Hadis metnindeki bu farklılık sebebiyle ıztırab meydana gelmiştir.⁸³

3.1.2.4. Namaz Kılarken, Unutanın İki Defa Secde Etmesi ile İlgili Rivayet

Metindeki ıztıraba ilişkin verilen bir başka örnek, namaz kılarken unutan kişinin iki defa secde etmesi ile ilgili Abdullah b. Ca'fer rivayetidir.

Konu ile ilgili İbn Huzeyme'nin *Sahih*'i ile Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer alan iki hadis metni karşılaştırıldığında bir ıztırabın bulunduğu görülmektedir. Her iki hadisin metinleri şu şekildedir:

1. İbn Huzeyme Rivayeti:

ثنا روح ، ثنا ابن جريج ، أخبرني عبد الله بن مسافع ، أن مصعب بن شيبة أخبره ، عن عقبة بن محمد بن الحارث ، عن عبد الله بن جعفر عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: «من نسي شيئاً من صلاته فليسجد سجدتين وهو جالس»

Rûh→İbn Cureyc→Abdullah b. Musâfi'→Mus'ab b. Şeybe→Ukbe b. Muhammed b. el-Hâris→Abdullah b. Ca'fer isnadıyla rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber:

“Kim namaz kılarken bir şey unutursa otururken iki defa secde ediversin” buyurdu.⁸⁴

2. Ahmed b. Hanbel Rivayeti:

⁸³ Bazmûl, *el-Mukterib fi Beyâni'l-Muztarib*, s. 46.

⁸⁴ İbn Huzeyme, *Sahih*, II/116, Hadis No:1033.

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا روح قال قال بن جريج أخبرني عبد الله بن مسافع ان مصعب بن شيبة أخبره عن عقبة بن محمد بن الحرث عن عبد الله بن جعفر : ان رسول الله صلى الله عليه و سلم قال من شك في صلاته فليسجد سجدتين بعد ما يسلم

Abdullah→Ahmed b. Hanbel→Ruh→İbn Cureyc→Abdullah b. Musâfi'→Mus'ab b. Şeybe→Ukbe b. Muhammed b. el-Hâris→isnadıyla rivayet edildiğine göre Abdullah b. Ca'fer:

“Hz. Peygamber, ‘Kim namaz kılarken şüpheye düşerse selam verdikten sonra iki defa secde ediversin’ diye buyurdu, demiştir.”⁸⁵

Her iki hadisin metnini incelediğimizde aynı isnadla rivayet edilmelerine rağmen hadis metinlerinde bir farklılık görmekteyiz. Bu farklılık namaz kılarken şüpheye düşen kişinin yapması gereken secdeyi ne zaman yapacağına dair verilen bilgilerden kaynaklanmaktadır. İbn Huzeyme hadisinde namaz kılarken yanılan kişinin oturur olduğu halde yani *namazdan çıkmadan* iki defa secde etmesi istenirken; Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde ise aynı durumdaki kişi için *selam verdikten* sonra iki defa secde etmesi istenmektedir. Hadis metinlerinde görülen bu ihtilaf hadislerde ıztırabın varlığını bize göstermektedir.

3.1.2.5. Zulyedeyn Rivayeti

Hz. Peygamber’in bir vakit namazını dalgınlık sebebiyle eksik kıldırması ve kendisinin uyarılması sonucunda geri kalan rekâtları tamamlayıp sehiv secdesi yaptığına dair “Zu’l-Yedeyn” hadisi denilen Ebû Hureyre rivayeti metindeki ıztırab bağlamında değerlendirilmektedir. Rivayetler şu şekildedir:

1. Buhârî Metni:

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ قَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ شُمَيْلٍ أَخْبَرَنَا ابْنُ عَوْنٍ عَنْ ابْنِ سِيرِينَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِحْدَى صَلَاتِي الْعَشِيِّ - قَالَ ابْنُ سِيرِينَ سَمَّاهَا أَبُو هُرَيْرَةَ وَلَكِنْ نَسِيتُ أَنَا - قَالَ فَصَلَّى بِنَا رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ ، فَقَامَ إِلَى خَشْبَةِ مَعْرُوضَةٍ فِي الْمَسْجِدِ فَأَتَاكَ عَلَيْهَا ، كَأَنَّهُ غَضَبَانُ ، وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى ، وَشَبَّكَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ ، وَوَضَعَ خَدَّهُ الْأَيْمَنَ عَلَى ظَهْرِ كَفِّهِ الْيُسْرَى ، وَخَرَجَتْ

⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, Müsned, I/205, Hadis No: 1761.

السَّرْعَانُ مِنْ أَبْوَابِ الْمَسْجِدِ فَقَالُوا قَصُرَتِ الصَّلَاةُ . وَفِي الْقَوْمِ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ ، فَهَابَا أَنْ يُكَلِّمَاهُ ، وَفِي الْقَوْمِ رَجُلٌ فِي يَدَيْهِ طَوْلٌ يُقَالُ لَهُ ذُو الْيَدَيْنِ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ، أَنْسَيْتَ أَمْ قَصُرَتِ الصَّلَاةُ قَالَ « لَمْ أَنْسَ ، وَلَمْ تُقْصِرْ » . فَقَالَ « أَكَمَا يَقُولُ ذُو الْيَدَيْنِ » . فَقَالُوا نَعَمْ . فَتَقَدَّمَ فَصَلَّى مَا تَرَكَ ، ثُمَّ سَلَّمَ ، ثُمَّ كَبَّرَ وَسَجَدَ مِثْلَ سُجُودِهِ أَوْ أَطْوَلَ ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ وَكَبَّرَ ، ثُمَّ كَبَّرَ وَسَجَدَ مِثْلَ سُجُودِهِ أَوْ أَطْوَلَ ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ وَكَبَّرَ

İshâk→İbn Şumeyl→İbn Avn→İbn Sîrîn isnadıyla rivayet edildiğine göre Ebu Hureyre şöyle demiştir:

“Hz. Peygamber bir gün bizlere gün devrildikten sonra kılınan namazlardan birini kıldırdı. İbn Sîrîn diyor ki: ‘Ebu Hureyre hangi namaz olduğunu söyledi ancak ben unuttum.’ Bize iki rekât kıldırdıktan sonra selam verdi. Ardından mescidin içinde yanlamasına uzatılmış bir tahta parçasına doğru gitti ve sınırlı bir şekilde ona yaslandı. Sağ elini sol elinin üzerine koyarak parmaklarını birbirine geçirdi. Ardından sağ yanağını sol elinin dışına yasladı. Acele çıkmak isteyenler “namaz kısaldı” diyerek mescidin kapılarından çıktılar. Cemaat içinde bulunan Ebû Bekr ile Ömer ise Hz. Peygamber’den çekinerek bir şey demediler. Cemaatta –kollarının uzunluğundan dolayı- kendisine Zu’l-Yedeyn denilen biri vardı. Hz. Peygamber’e ‘Ya Rasulallah! Namaz kısaldı mı yoksa unuttunuz mu?’ diye sordu. Hz. Peygamber de ‘ne unuttum ne de kısaldı’ dedi. Ardından ‘Zu’l-Yedeyn’in dediği gibi mi’ diye sordu. Cemaat da ‘evet’ dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber ileri gidip terk ettiğini kıldı ve selam verdi. Sonra Hz. Peygamber, namazdaki secdesi kadar veya daha uzun secde yaptı, sonra başını kaldırdı ve tekbir aldı.”⁸⁶

2. Buhârî Metni:

حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ صَلَّى بِنَا النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - الظُّهْرَ رَكَعَيْنِ ، ثُمَّ سَلَّمَ ، ثُمَّ قَامَ إِلَى خَشْبَةِ فِي مُقَدِّمِ الْمَسْجِدِ ، وَوَضَعَ يَدَهُ عَلَيْهَا ، وَفِي الْقَوْمِ يَوْمَئِذٍ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ ، فَهَابَا أَنْ يُكَلِّمَاهُ ، وَخَرَجَ سَرْعَانُ النَّاسِ فَقَالُوا قَصُرَتِ الصَّلَاةُ . وَفِي الْقَوْمِ رَجُلٌ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَدْعُوهُ ذَا الْيَدَيْنِ فَقَالَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ أَنْسَيْتَ أَمْ قَصُرْتَ . فَقَالَ « لَمْ أَنْسَ وَلَمْ تُقْصِرْ » . قَالُوا

⁸⁶ Buhârî, Salât, 88.

بَلْ نَسِيْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ . قَالَ « صَدَقَ ذُو الْيَدَيْنِ » . فَقَامَ فَصَلَّى رَكَعَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ ، ثُمَّ كَبَّرَ ، فَسَجَدَ مِثْلَ سُجُودِهِ أَوْ أَطْوَلَ ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ وَكَبَّرَ ، ثُمَّ وَضَعَ مِثْلَ سُجُودِهِ أَوْ أَطْوَلَ ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ وَكَبَّرَ

Hafs b. Ömer→Yezîd b. İbrahim→Muhammed isnadıyla rivayet edildiğine Ebû Hureyre'den şöyle nakledilmiştir:

“Hz. Peygamber bir gün bizlere öğle namazını iki rekat kıldırdı. Daha sonra selam verdi. Ardından mescidin önünde yer alan bir tahta parçasına doğru gitti ve elini onun üzerine koydu. Acele çıkmak isteyenler “namaz kısaldı” diyerek mescidin kapılarından çıktılar. O gün cemaat içinde bulunan Ebû Bekr ile Ömer ise Hz. Peygamber'den çekinerek bir şey demediler. Cemaatta Hz. Peygamber'in kendisini “Zu'l-Yedeyn” diye çağırdığı biri vardı. O, Hz. Peygamber'e ‘Ya Rasulallah! Namaz kısaldı mı yoksa unuttunuz mu?’ diye sordu. Hz. Peygamber de ‘ne unuttum ne de kısaldı’ dedi. Ardından ‘Zu'l-Yedeyn doğru söyledi’ diye buyurdu. Bunun üzerine Hz. Peygamber ileri gidip terk ettiğini kıldı ve selam verdi. Sonra Hz. Peygamber, namazdaki secdesi kadar veya daha uzun secde yaptı, sonra başını kaldırdı ve tekbir aldı.”⁸⁷

3. Buhârî'nin Diğer Bir Rivayeti:

حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ صَلَّى النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِحْدَى صَلَاتِي الْعَشِيِّ - قَالَ مُحَمَّدٌ وَأَكْثَرُ ظَنِّي الْعَصْرَ - رَكَعَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ ثُمَّ قَامَ إِلَى خَشْبَةِ فِي مُقَدِّمِ الْمَسْجِدِ فَوَضَعَ يَدَهُ عَلَيْهَا وَفِيهِمْ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - فَهَابَا أَنْ يُكَلِّمَاهُ وَخَرَجَ سَرْعَانَ النَّاسِ فَقَالُوا أَقْصَرَتِ الصَّلَاةُ وَرَجُلٌ يَدْعُوهُ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - ذُو الْيَدَيْنِ فَقَالَ أَنْسَيْتَ أَمْ قَصُرْتَ فَقَالَ « لَمْ أَنْسَ وَلَمْ تُقْصِرْ » . قَالَ بَلَى قَدْ نَسَيْتَ . فَصَلَّى رَكَعَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ ثُمَّ كَبَّرَ فَسَجَدَ مِثْلَ سُجُودِهِ أَوْ أَطْوَلَ

Hafs b. Ömer→Yezîd b. İbrahim→Muhammed isnadıyla rivayet edildiğine göre Ebû Hureyre şöyle demiştir:

⁸⁷ Buhârî, Edeb, 45.

“Hz. Peygamber bir gün bizlere gün devrildikten sonra kılınan namazlardan birini kıldırdı. Muhammed (İbn Sîrîn) diyor ki: ‘*Zann-ı galibim bunun ikindi olduğudur.*’ Bize iki rekat kıldırdıktan sonra selam verdi. Ardından mescidin önünde yer alan bir tahta parçasına doğru gitti ve elini onun üzerine koydu. Acele çıkmak isteyenler “namaz kısaldı mı” diyerek mescidin kapılarından çıktılar. Cemaat içinde bulunan Ebû Bekr ile Ömer ise Hz. Peygamber’den çekinerek bir şey demediler. Cemaatta Hz. Peygamber’in kendisini Zul-Yedeyn diye çağırdığı bir adam Hz. Peygamber’e ‘Ya Rasulallah! Namaz kısaldı mı yoksa unuttunuz mu?’ diye sordu. Hz. Peygamber de ‘ne unuttum ne de kısaldı’ dedi. O da ‘Bilakis unuttunuz.’ dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber iki rekat namaz kıldırdı. Namazdaki secdesi kadar veya daha uzun secde yaptı...”⁸⁸

4. Müslim Rivayeti:

حَدَّثَنِي عَمْرُو النَّاقِدُ وَزُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ جَمِيعًا عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ - قَالَ عَمْرُو حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ - حَدَّثَنَا أَيُّوبُ قَالَ سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ سِيرِينَ يَقُولُ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- إِحْدَى صَلَاتِي الْعِشِيِّ إِمَّا الظُّهْرِ وَإِمَّا الْعَصْرِ فَسَلَّمَ فِي رَكَعَتَيْنِ ثُمَّ أَتَى جِدْعًا فِي قِبْلَةِ الْمَسْجِدِ فَاسْتَنَدَ إِلَيْهَا مُغْضَبًا وَفِي الْقَوْمِ أَبُو بَكْرٍ وَعَمْرُو فَهَابَا أَنْ يَتَكَلَّمَا وَخَرَجَ سَرْعًا عَنِ النَّاسِ فَصِرَتِ الصَّلَاةُ فَقَامَ ذُو الْيَدَيْنِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَفَصِرَتِ الصَّلَاةُ أَمْ نَسِيتَ فَنَظَرَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- يَمِينًا وَشِمَالًا فَقَالَ « مَا يَقُولُ ذُو الْيَدَيْنِ ». قَالُوا صَدَقَ لَمْ نُصَلِّ إِلَّا رَكَعَتَيْنِ. فَصَلَّى رَكَعَتَيْنِ وَسَلَّمَ

Amr en-Nâkid ve Zuheyr b. Harb (ikisi)→İbn Uyeyne→Amr→Süfyân b. Uyeyne→Eyyûb→Muhammed b. Sîrîn→Ebû Hureyre:

“Hz. Peygamber bir gün bizlere gün devrildikten sonra *kılınan namazlardan birini ya öğleyi ya da ikindiye kıldırdı.* Bize iki rekât kıldırdıktan sonra selam verdi. Ardından mescidin kible yönünde bir tahta parçasına doğru gitti ve sinirli bir şekilde ona yaslandı. Acele çıkmak isteyenler “namaz kısaldı” diyerek mescidin kapılarından çıktılar. Cemaat içinde bulunan Ebû Bekr ile Ömer ise Hz. Peygamber’den çekinerek bir şey demediler. Zu’l-Yedeyn kalktı ve Hz. Peygamber’e ‘Ya Rasulallah! Namaz

⁸⁸ Buhâri, Sehv, 5.

kısaldı mı yoksa unuttunuz mu?’ diye sordu. Hz. Peygamber de sağa sola bakarak ‘Zu’l-Yedeyn ne diyor?’ diye sordu. Ashab da ‘Doğru söylüyor, çünkü sen ancak iki rekât namaz kıldırdın’ cevabını verdiler. Bunun üzerine iki rek'ât namaz kıldırdı ve selâm verdi...” dedi.⁸⁹

Yukarıdaki hadislerde ıztırab, eksik kılınan bir namazın vakti ile ilgilidir. Rivayetleri incelediğimizde Ebû Hureyre bu namazın hangi namaz olduğunu bir türlü bilememektedir. Bir rivayette kesin bir dille bu namazın “öğle” başka bir rivayette yine kesin bir dille “ikindi” olduğunu söyleyen Ebû Hureyre başka bir rivayette ise tereddüt içerisinde “Gün ortasından sonraki namazlardan birini, öğleyi veya ikindiye kıldırmıştı” veya “en kuvvetli zannıma göre ikindi namazı idi.” demiştir.

Ortada bir tereddütün, dolayısıyla bir ıztırabın olduğu kesindir. Bu durumun kabullenilmesi bazılarında zor gelebilir ve bu sebeple geçmiş sahabileri veya hadis imamlarını ve eserlerini yüceltmek için bazı yorumlara ve tevellere girişebilir. Mesela bu tereddütlü durumun tâbiîn veya tebe-i tâbiîn tabakasına ait olabileceği ihtimalini öne sürebilir. Ancak Babanzâde'nin de dediği gibi bu tereddüt bizzat Ebû Hureyre'nin kendisinden kaynaklanmaktadır. Zira bir rivayette “Gün ortasından sonraki namazlardan birinde idi.” dedikten sonra, “ama ben hangisi olduğunu unuttum” diyerek hatanın kendisine ait olduğunu açıkça belirtir.⁹⁰

Bu rivayetlerin metinlerindeki ıztırab, sadece eksik kılınan namazın hangi namaz olduğu konusunda görülmemektedir. Bunun yanı sıra hadislerde, dalgınlığı sebebiyle namazı eksik kıldıran Hz. Peygamber'i uyaran kişi ile ilgili verilen bilgiler hakkında da ihtilafın sebebiyle ıztırab görülmektedir. Bu hadis metinleri şunlardır:

1. Müslim Rivayeti:

وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَزُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ جَمِيعًا عَنْ ابْنِ عَلِيَّةَ - قَالَ زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ - عَنْ خَالِدٍ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَبِي الْمُهَلَّبِ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - صَلَّى الْعَصْرَ فَسَلَّمَ فِي ثَلَاثِ رَكَعَاتٍ ثُمَّ دَخَلَ

⁸⁹ Müslim, Mesâcid, 20.

⁹⁰ Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, I/315-317; Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, s. 204- 205.

مَنْزِلُهُ فَقَامَ إِلَيْهِ رَجُلٌ يُقَالُ لَهُ الْخِرْبَاقُ وَكَانَ فِي يَدَيْهِ طُولٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ. فَذَكَرَ لَهُ صَنِيعَهُ. وَخَرَجَ غَضْبَانَ يَجْرُ رِدَاءَهُ حَتَّى انْتَهَى إِلَى النَّاسِ فَقَالَ «أَصْدَقَ هَذَا». قَالُوا نَعَمْ. فَصَلَّى رَكْعَةً ثُمَّ سَلَّمَ ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ.

“Ebû Bekir b. Ebî Şeybe ve Zuheyr b. Harb→İbn Uleyye→Zuheyr→İsmail b. İbrahim→Hâlid→Ebû Kılâbe→Ebû'l-Muhelleb isnadıyla rivayet edildiğine göre İmrân b. Husayn'dan şöyle nakledilmiştir:

“Resûlullah (sav) ikindiye kıldırılmış ve üç rek'âtda selâm vermiş. Sonra evine girmiş. Arkasından *Hırbâk* denilen ve ellerinde bir parça uzunluk bulunan bir adam kalkarak ona varmış ve ‘Yâ Resûlallah!’ diyerek yaptığını kendisine anlatmış. Resûlullah, kızgın bir hâlde cübbesini sürükleyerek dışarıya çıkmış ve cemaatin yanına gelerek: ‘Bu doğru mu söyledi?’ demiş. Ashâb da ‘Evet!’ cevabını vermişler. Bunun üzerine Peygamber, bir rek'ât daha kılmış; sonra selâm vermiş; sonra iki secde yapmış; sonra selâm vermiş.”⁹¹

2. Buhârî Metni:

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ قَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ شُمَيْلٍ أَخْبَرَنَا ابْنُ عَوْنٍ عَنِ ابْنِ سِيرِينَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِحْدَى صَلَاتِي الْعَشِيِّ - قَالَ ابْنُ سِيرِينَ سَمَّاهَا أَبُو هُرَيْرَةَ وَلَكِنْ نَسِيتُ أَنَا - قَالَ فَصَلَّى بِنَا رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ ، فَقَامَ إِلَى خَشْبَةِ مَعْرُوضَةٍ فِي الْمَسْجِدِ فَأَتَا عَلَيْهَا ، كَأَنَّهُ غَضْبَانٌ ، وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى ، وَشَبَّكَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ ، وَوَضَعَ خَدَّهُ الْأَيْمَنَ عَلَى ظَهْرِ كَفِّهِ الْيُسْرَى ، وَخَرَجَتْ السَّرْعَانُ مِنْ أَبْوَابِ الْمَسْجِدِ فَقَالُوا قَصُرَتِ الصَّلَاةُ . وَفِي الْقَوْمِ أَبُو بَكْرٍ وَعَمْرٌ ، فَهَابَا أَنْ يُكَلِّمَاهُ ، وَفِي الْقَوْمِ رَجُلٌ فِي يَدَيْهِ طُولٌ يُقَالُ لَهُ دُو الْيَدَيْنِ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ، أُنْسِيتَ أَمْ قَصُرَتِ الصَّلَاةُ قَالَ « لَمْ أُنْسَ ، وَلَمْ تُقْصِرْ » . فَقَالَ « أَكَمَا يَقُولُ دُو الْيَدَيْنِ » . فَقَالُوا نَعَمْ . فَتَقَدَّمَ فَصَلَّى مَا تَرَكَ ، ثُمَّ سَلَّمَ ، ثُمَّ كَبَّرَ وَسَجَدَ مِثْلَ سُجُودِهِ أَوْ أَطْوَلَ ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ وَكَبَّرَ ، ثُمَّ كَبَّرَ وَسَجَدَ مِثْلَ سُجُودِهِ أَوْ أَطْوَلَ ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ وَكَبَّرَ

⁹¹ Müslim, Mesâcid, 20.

“İshâk→İbn Şumeyl→İbn Avn→İbn Sîrîn isnadıyla rivayet edildiğine göre Ebu Hureyre şöyle demiştir:

“Hz. Peygamber bir gün bizlere gün devrildikten sonra kılınan namazlardan birini kıldırdı. İbn Sîrîn diyor ki: ‘Ebu Hureyre hangi namaz olduğunu söyledi ancak ben unuttum.’ Bize iki rekât kıldırdıktan sonra selam verdi. Ardından mescidin içinde yanlamasına uzatılmış bir tahta parçasına doğru gitti ve sınırlı bir şekilde ona yaslandı. Sağ elini sol elinin üzerine koyarak parmaklarını birbirine geçirdi. Ardından sağ yanağını sol elinin dışına yasladı. Acele çıkmak isteyenler “namaz kısaldı” diyerek mescidin kapılarından çıktılar. Cemaat içinde bulunan Ebû Bekr ile Ömer ise Hz. Peygamber’den çekinerek bir şey demediler. *Cemaatta –kollarının uzunluğundan dolayı- kendisine Zu’l-Yedeyn denilen biri vardı.* Hz. Peygamber’e ‘Ya Rasulallah! Namaz kısaldı mı yoksa unuttunuz mu?’ diye sordu. Hz. Peygamber de ‘ne unuttum ne de kısaldı’ dedi. Ardından Hz. Peygamber, ‘Zulyedeyn’in dediği gibi mi’ diye sordu. Cemaat ta ‘evet’ dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber ileri gidip terk ettiğini kıldı ve selam verdi. Arkasından tekbir alıp namazdaki secdesi kadar veya daha uzun secde yaptı, başını kaldırdı ve tekbir aldı...”⁹²

3. Müslim’in Diğer Bir Rivayeti:

وحدثنى حجاج بن الشاعر حدثنا هارون بن إسماعيل الخزاز حدثنا علي - وهو ابن المبارك - حدثنا يحيى حدثنا أبو سلمة حدثنا أبو هريرة أن رسول الله - صلى الله عليه وسلم - صلى ركعتين من صلاة الظهر ثم سلم فأتاه رجل من بني سليم فقال يا رسول الله أفصرت الصلاة أم نسيت وساق الحديث.

Haccac b. eş-Şâir→Hârûn b. İsmail→el-Hazzâz→Ali→Yahyâ→Ebû Seleme isnadıyla rivayet edildiğine göre Ebû Hureyre:

Hz. Peygamber öğle namazını iki rekât kıldırdıktan sonra selam verdi. *Benî Süleym’den bir adam geldi* ve “Yâ Rasulallah! Namaz kısaldı mı yoksa unuttunuz mu? diye sordu... dedi, ve hadisin geri kalanını söyledi.”⁹³

⁹² Buhârî, Salât, 88.

⁹³ Müslim, Mesâcid, 20.

Hadis metinlerinde de görüldüğü gibi Hz. Peygamber'i uyaran kişi hakkında ihtilaf bulunmaktadır. Rivayetin birinde uyaran kişi *Hirbak* olarak ifade edilirken başka bir rivayette *Zu'l-Yedeyn* olarak belirtilmiştir. Aynı zamanda uyaran kişi bu iki ismin yanında başka bir rivayette de *Süleymoğulları kabilesinden bir adam* olarak geçmektedir.

İşte var olan bu ihtilaf sebebiyle bu hadislerin metinlerinde bir ıztırabın bulunduğu apaçık görülmektedir.

Ancak Zührî (v. 124/741) gibi bir büyük imam bile *Zu'l-Yedeyn* ile aynı anlama geldiği için buna aldanarak, sahabinin lakabının *Zu's-Şimaleyn* olduğunu söylemiş, bu zatın Ebû Hureyre'nin Müslüman olmasından beş sene önce vefat etmesine bakarak, hadisi Ebû Hureyre'nin murseli zannetmiş ve bu suretle pek büyük bir hataya düşmüştür. Zira Bedir'de şehit olan *Zu's-Şimaleyn*'in ismi Umeyr b. Amr el-Havzâî'dir; *Zu'l-yedeyn*'in ismi ise Hirbak es-Sülemî'dir.⁹⁴

Zu'l-Yedeyn rivayetinde görülen farklılıklar sebebiyle geçmişte bazı yorumlar yapılmış ve bu farklılıklar giderilmeye çalışılmıştır. Aynı kaynaktan geldiği halde rivayet edilirken farklı ifadelerin ortaya konulduğu bu tür ıztırlar karşısında İbn Hacer gibi meşhur bazı hadis âlimlerimiz sözü edilen rivayetlerin farklı zamanlarda yaşanmış olabileceğini ileri sürerek rivayetlerdeki bu farklılıkları uzlaştırma yoluna girmişlerdir.⁹⁵

Hadislerin sadece metinlerine bakıldığında dahi “bunlar aynı şeyden bahsediyor olmalı” dedirten rivayetler İbn Hacer tarafından ayrı olaylar olarak değerlendirilmiştir. Oysa benzer pek çok şeyi hayatında yaşamış olması normal olan Hz. Peygamber'in zikredilen örneklerde geçen hususları mükerreren yaşaması son derece uzak bir ihtimal olarak durmaktadır. Rivayetlere İbn Hacer gibi yaklaşmak ise, Hz. Peygamber'in hayatının son derece benzer olaylar yığınyla lebâleb dolu olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

Bu tür farklı olayların yer aldığı rivayetlerde İbn Hacer için senedlerin sahih olması genellikle yeterli olmuştur. Bu ise ravileri hatalı kabul etmek yerine, rivayetlerde

⁹⁴ Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, 1/315- 317; Kırbaoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, s. 204- 205

⁹⁵ Yıldırım, *Enbiya, Geleneksel Hadis Yorumculuğu*, s. 265.

anlatılan hususların aynı zamanlarda gerçekleştiğini benimsemeye sevk etmiştir. Karşılıklı rivayetlerden birisinin senedinde problem olsa bile İbn Hacer aynı tutumu genellikle sürdürmüştür. Bu da senedi sağlam gözükeler değil zayıf gözükelerin bile bırakılmaması yönünde gösterilen çabadan keza farklılaştırmanın en sorunsuz çözüm olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü rivayetler ayrı zamanlarda olmuş kabul edildiğinde ne kadar zıtlık içerseler içersinler, bu sorun teşkil etmeyecektir.⁹⁶

Bu kadar ıztırlarla dolu olduğu halde rivayetlerin toplamının ortak paydasına –yani bu namazın gündüzün dört rekatlı namazlarında olduğunun kesinlikle(!) sabit olmasına- bakılarak, hadisin sahîh olduğuna ittifakla(!) karar verildiği belirtilmektedir. Ancak bu ittifakın(!) bütün bu ıztırları nasıl yok edebildiğini anlamak mümkün değildir. Şayet bu şekilde muztarib olan hadisler indî olarak “sahîh” kabul edilebiliyorsa, o takdirde “ıztırlar”ı zabt kusurları listesinden çıkarıp, bütün muztarib hadislerin hasen veya sahîh olduklarını ilan etmek gerekecektir. Bunun Hadis Usûlünü hiçe saymaktan ve keyfilikten başka bir anlamı olmasa gerektir.⁹⁷

3.1.2.6. Vâhibe'nin Rivayeti

Hadislerin metninde görülen ıztırlara dair bir başka örnek Hz. Peygamber'in yanına gelerek ona kendisini hibe ettiğini söyleyen Vâhibe'nin konu edildiği rivayettir. Rivayetler şu şekildedir:

1. Buharî Rivayeti

حدثنا قتيبة حدثنا عبد العزيز بن أبي حازم عن سهل بن سعد الساعدي قال
: جاءت امرأة إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقالت يا رسول الله جئت
أهب لك نفسي قال فنظر إليها رسول الله صلى الله عليه وسلم فصعد النظر فيها
وصوبه ثم طأ رسول الله صلى الله عليه وسلم رأسه فلما رأت المرأة أنه لم يقض
فيها شيئاً جلست فقام رجل من أصحابه فقال يا رسول الله أن لم يكن لك بها حاجة
فزوجنيها فقال (وهل عندك من شيء) . قال لا والله يا رسول الله فقال (اذهب إلى
أهلك فانظر هل تجد شيئاً) . فذهب ثم رجع فقال لا والله ما وجدت شيئاً فقال رسول الله

⁹⁶ Yıldırım, *Geleneksel Hadis Yorumculuğu*, s. 265- 266.

⁹⁷ Kırbaoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, s. 205.

صلى الله عليه وسلم (انظر ولو خاتم من حديد) . فذهب ثم رجع فقال لا والله يا رسول الله ولا خاتم من حديد ولكن هذا إزارى - قال سهل ما له رداء - فلها نصفه فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم (وما تصنع بإزارك إن لبسته لم يكن عليها منه شيء وإن لبسته لم يكن عليك شيء) . فجلس الرجل حتى إذا طال مجلسه قام فرآه رسول الله صلى الله عليه وسلم موليا فأمر به فدعي فلما جاء قال (ماذا معك من القرآن) . قال معي سورة كذا وسورة كذا عددها فقال (تقرأهن عن ظهر قلبك) . قال نعم قال (اذهب قد ملكتكها بما معك من القرآن)

Kuteybe→Abdulazîz b. Ebî Hâzım tarîkıyle rivayet edildiğine göre, Sehl b.Sa'd'dan şöyle nakledilmiştir:

“Bir kadın Allah Rasûlü (sav)’e gelerek şöyle dedi: ‘Ey Allah’ın Rasûlü! Kendimi sana hibe etmek için geldim.’ Bunun üzerine Hz. Peygamber, ona tepeden tırnağa baktı, gözünü yüzünde güzelce gezdirip sonra başını öne eğdi. Kadın kendisi hakkında Peygamber (sav)’in bir hükme varmadığını görünce, oturdu. Hemen ashabından bir adam kalkıp şöyle dedi: ‘Ey Allah’ın Rasûlü! Eğer senin ona ihtiyacın yoksa onu benimle evlendir.’ Hz. Peygamber, ‘Yanında verecek mehrin var mıdır?’ diye sordu. Adam, ‘Vallahi, hayır.’ dedi. Hz. Peygamber, ‘Haydi ailene git belki onlarda bir şey bulursun!’ buyurdu. Adam gitti biraz sonra geri döndü ve şöyle dedi: ‘Hayır! Vallahi, Ey Allah’ın Rasûlü bir şey bulamadım.’ Allah Rasûlü, ‘Bak, bir demir yüzüğü de olabilir.’ Adam, gitti, döndü ve şöyle dedi: ‘Ey Allah’ın Rasûlü, hayır vallahi, bir demir yüzüğü de yok! Lâkin işte kaftanım-Sehl dedi ki: ‘Bütün malı kaftanından ibaretti’- Yarısı onun (kadının) olsun”

“Senin kaftanını ne yapsın? Sen giydiğin zaman onun sırtında bir şey olmayacak; o giydiği zaman senin sırtında bir şey olmayacak.”

Adam orada sessizce oturdu. Aradan epey bir zaman geçti. Sonra kalkıp arkasına dönüp yürümeye başlayınca, Allah Rasûlü (sav), ‘Çağırın gelsin’ dedi. Gelince ona sordu: ‘Kur’an’da beraberinde (ezberinde) ne var?’ Adam, ‘Falan sûre, falan sûre’

diyerek sûreleri saydı. ‘Bunları ezberden okuyabiliyor musun?’ ‘Evet’ ‘Haydi git, Kur’an’da ezberinde olanların karşılığında o kadını senin mülküne verdim’ buyurdu.⁹⁸

2. Nesâî Rivayeti

أخبرنا محمد بن منصور عن سفيان قال سمعت أبا حازم يقول سمعت سهل بن سعد يقول : إني لفي القوم عند النبي صلى الله عليه و سلم فقامت امرأة فقالت يا رسول الله إنها قد وهبت نفسها لك فرأ فيها رأيك فسكت فلم يجبهها النبي صلى الله عليه و سلم بشيء ثم قامت فقالت يا رسول الله إنها قد وهبت نفسها لك فرأ فيها رأيك فقام رجل فقال زوجنيها يا رسول الله قال هل معك شيء قال لا قال اذهب فاطلب شيئاً فذهب فطلب ثم جاء فقال يا رسول الله لم أجد شيئاً قال اذهب فاطلب ولو خاتماً من حديد فذهب فطلب ثم جاء فقال لم أجد شيئاً ولا خاتماً من حديد قال هل معك من القرآن شيء قال نعم معي سورة كذا وسورة كذا قال قد أنكحتها على ما معك من القرآن

Muhammed b. Mansûr → Süfyân → Ebu Hâzım’dan rivayet edildiğine göre Sehl b. Sa’d şöyle haber vermiştir:

‘Ben Rasûlullah’ın yanında bir grupla birlikte bulunuyordum. Bir kadın kalkarak Hz. Peygamber’e, ‘Ey Allah’ın Rasûlü! Ben kendimi size hibe ettim’ dedi.

Kadın, Resulullah (sav)’ın hakkında hiç bir hükme varmadığını görünce oturdu. Derken bir adam doğrulup: ‘Ey Allah’ın Resülü! Sizin ona ihtiyacınız yoksa onu bana nikâhlayın!’ dedi. Resulullah: ‘Yanında (buna mehir olarak verecek) bir şeyler var mı?’ diye sordu. Adam: ‘Vallahi yok ey Allah’ın Resülü!’ deyince: ‘Ailene git, bir şeyler bulabilecek misin bir bak.’ dedi. Adam gitti ve az sonra geri geldi: ‘Hayır, Vallahi ey Allah’ın Resülü hiç bir şey bulamadım!’ dedi. Resulullah tekrar: ‘İyi bak, demirden bir yüzük de mi yok!’ buyurdu. Adam tekrar gidip yine geri geldi ve: ‘Hayır! Vallahi ya Resulâllah, demirden bir yüzük bile yok!’ Allah Rasûlü, ‘Yanında Kur’an’dan bir şey varmı (hangi sureler ezberinde?)’ diye sordu. Adam: ‘Evet, şu şu sureleri biliyorum!’

⁹⁸ Buhârî, Nikâh, 41.

diye bildiklerini saydı. Hz. Peygamber de, ‘Kur’an’dan bildiklerin karşılığında onu sana nikâhladım’ dedi.⁹⁹

3. Buhârî’nin Diğer Bir Rivayeti:

حدثنا عبد الله بن يوسف أخبرنا ملك عن أبي حازم عن سهل ابن معاذ قال : جاءت امرأة إلى رسول الله صلى الله عليه و سلم فقالت إني وهبت منك نفسي . فقامت طويلا فقال رجل زوجنيها إن لم تكن لك بها حاجة قال (هل عندك من شيء تصدقها) قال ما عندي إلا إزاري فقال (إن أعطيتها إياه جلست لا إزار لك فالتمس شيئا . فقال ما أجد شيئا فقال (التمس ولو خاتما من حديد) . فلم يجد فقال (أمعك من القرآن شيء) . قال نعم سورة كذا سورة كذا لسور سماها فقال (زوجناكها بما معك من القرآن)

Abdullah b. Yûsuf→ Melik→ Ebû Hâzım isnadıyla rivayet edildiğine göre Sehl ibn Muâz şöyle demiştir:

“Bir kadın Allah Rasûlü’ne gelerek, ‘Ey Allah’ın Rasûlü! Ben kendimi size hibe ettim.’ dedi. Derken bir adam, ‘Ey Allah’ın Rasûlü, Eğer ona ihtiyacın yoksa beni onunla evlendirsen?’ dedi. O da ‘Yanında ona verebileceğin bir şey var mı?’ diye sordu. Adam, ‘Sadece kaftanım var’ dedi. Hz. Peygamber, ‘Git demirde bir yüzük te olsa bul, gel’ dedi. Adam, bulamadı. Allah Rasûlü, ona, ‘Kur’an’dan beraberinde (ezberinde) bir şey var mı?’ diye sordu. Adam da ‘Evet, şu sure, şu sure var’ dedi. İsimlerini saydı. Bunun üzerine, Hz. Peygamber, ona, ‘Kur’an’dan bildiğin karşılığında onu sana tezvic ettim’ dedi.¹⁰⁰

Yukarıda yer alan rivayetleri özetleyecek olursak, Rasulullah’ a bir kadın geliyor ve kendisiyle evlenmek istiyor. Bu esnada orada bulunan bir adam: “Ya Rasûlallah! Onu bana nikâhlayınız.” diyor. Hz. Peygamber de o kimseye “Kur’an’dan bildiğin karşılığında onu sana nikâhladım (أنكحتها); diğer rivayette, “Kur’an’dan bildiğin

⁹⁹ Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, III/319, Hadis No: 5525.

¹⁰⁰ Buhârî, *Nikâh*, 41.

karşılığında onu sana tezvic ettim (زوجتكها); üçüncü rivayette “Kur’an’dan bildiğin karşılığında onu sana temlik ettim (ملكتهها) buyuruyor.

Bu ıztırab misalinde, rivayetlerin ihtilafında mânen rivayetin etkisi açıkça görülmektedir. Bu noktada olayın tekrar ettiğini söylemenin mümkün olmaması sebebiyle rivayetlerin arası cem edilemez. Nitekim âlimler, söz konusu hadisenin tek bir olay olduğunda ittifak etmişlerdir. Ayrıca Hz. Peygamber’in, tek bir nikâh akdi için bu lafızların hepsini söylemesi de mümkün değildir. Rasûlullah’tan böyle bir durum ne bilinmektedir, ne de düşünülebilir.

Suyutî, bu hadisle ilgili şu açıklamayı yapmaktadır: “Hadiste yer alan lafızlardan hiçbirisi delil olarak kullanılamaz. Sözelimi, Bir Hanefî’nin yukarıdaki lafızlardan hareket ederek temlikin bir nikâh tabiri olduğunu söylemesi caiz olmaz.”¹⁰¹

Herhangi bir kimsenin, bu hadisin rivayetlerinden tezvic lafzının nikâhta kullanılmasının zorunlu olduğuna bu hadisi delil göstermesi doğru olmaz. Zira bu rivayetlerin hepsi güvenilir yollarla nakledilmiştir. Böyle bir durumda ise, herhangi bir tercih sebebi olmadan diğerlerini bırakıp sadece biriyle istidlal etmek doğru değildir. Metinde hadisin zayıflığına hükmedilmesine sebep olan da budur.¹⁰²

3.1.2.7. Rüyasına Yalan Karıştıran Kişinin Kıyamet Günü Yükümlü Tutulacağı ile İlgili Rivayet

Rüyasına yalan karıştıran kişinin kıyamet günü bir arpa tanesi bağlamakla yükümlü tutulacağı ile ilgili rivayet hadis metinlerinde görülen ıztırab için verilebilecek bir diğer örnektir. Bu hadis, Tirmizî’nin *Sünen*’i ile Hâkim’in *Müstedrek*’inde yer almaktadır. Konu ile ilgili olan bu hadisler şunlardır:

1. Tirmizî Rivayeti:

حدثنا محمود بن غيلان حدثنا أبو أحمد الزبيرى حدثنا سفيان عن عبد الأعلى
عن أبي عبد الرحمن السلمي عن علي قال : أراه عن النبي صلى الله عليه و سلم قال
من كذب في حلمه كلف يوم القيامة عقد شعيرة

¹⁰¹ Suyutî, *Tedribü’r-Ravî*, I/267.

¹⁰² Dumeynî, *Hadiste Metin Tenkidi Metodları*, s. 127

Mahmûd b. Ğaylân→Ebû Ahmed ez-Zübeyrî →Süfyân →Abdi'l-A'lâ →Ebû Abdurrahmân es-Sülemî tarîkıyle rivayet edildiğine göre Hz. Ali şöyle demiştir:

“Hz. Peygamber’i ‘(Rüyasına yalan karıştıran veya) görmediği halde görmüş gibi rüya anlatan kimse, kıyamet günü bir arpa tanesini bağlamakla mükellef tutulacaktır.’ buyururken gördüm”¹⁰³

2. Hâkim’in Rivayeti:

حدثنا أبو عبد الله محمد بن يعقوب ثنا يحيى بن محمد بن يحيى ثنا مسدد ثنا أبو عوانة عن عبد الأعلى عن أبي عبد الرحمن السلمي عن علي رضي الله عنه : أن النبي صلى الله عليه وسلم قال : من كذب في حلمه كلف أن يعقد بين شعيرتين

Ebû Abdullah Muhammed b. Ya’kûb→ Yahyâ b. Muhammed b. Yahyâ→Müsedded→Ebû Avâne→Abdi'l-A'lâ→ Ebû Abdurrahman es-Sülemî tarîkıyle rivayet edildiğine göre Hz. Ali’den şöyle nakledilmiştir:

“Hz. Peygamber, ‘(Rüyasına yalan karıştıran veya) görmediği halde görmüş gibi rüya anlatan kimse, kıyamet günü iki arpa tanesini bağlamakla mükellef tutulacaktır’ buyurdu.”¹⁰⁴

Rüyasına yalan karıştıran kimse ile ilgili yukarıdaki rivayetleri incelediğimizde bir ıztırabın bulunduğunu görmekteyiz. Bu ıztırab hadislerin metninde yer almaktadır. Her iki rivayet te aynı tarîkten gelmektedir. Fakat hadislerin tarîkleri aynı olmakla birlikte Tirmizî’nin rivayetinde rüyasına yalan karıştıran veya görmediği halde görmüş gibi anlatan kişinin kıyamet günü bir arpa tanesini (شعيرة) bağlamakla yükümlü olacağı ifade edilirken, diğer taraftan Hâkim’in *Müstedrek*’inde yer alan rivayette ise rüyasına yalan karıştıran kişinin kıyamet günü iki arpa tanesini (شعيرتين) bağlamakla yükümlü olacağı belirtilmektedir. İşte hadis metinlerindeki bu ihtilaf sebebiyle bir ıztırab meydana gelmiştir.

¹⁰³ Tirmizî, *Rüya*, 8.

¹⁰⁴ Hâkim, *Müstedrek*, VI/438, Hadis No:8185.

3.1.3. Hem İsnad ve Hem Metinde İztırab

Hadis metinlerinde ravinin zabt açısından zayıflığı sebebiyle ortaya çıkan ıztırab bazen de hadisin hem isnadı hem de metninde birlikte görülmektedir. Bu şekilde bir hadisin sened ve metninde görülen ıztırab ile ilgili olarak şu rivayetler örnek verilebilir:

3.1.3.1. Teyemmüm ile İlgili Rivayet

Hadisin hem isnad hem de metninde görülen ıztıraba örnek olarak verilebilecek rivayetlerden birisi, teyemmümle ilgilidir. Teyemmümün alınışını anlatan rivayetler incelendiğinde rivayetlerin hem isnadında hem de metninde ıztırabın gerçekleşmiş olduğu görülecektir.

a) Rivayetin İsnadındaki İztırab:

Hadis şu şekildedir:

حدثنا أحمد بن صالح ثنا عبد الله بن وهب أخبرني يونس عن ابن شهاب عن عبيد الله بن عبد الله بن عتبة حدثه عن عمار بن ياسر :
أنه كان يحدث أنهم تمسحوا وهم مع رسول الله صلى الله عليه وسلم بالصعيد لصلاة
الفجر فضربوا بأكفهم الصعيد ثم مسحوا وجوههم مسحة واحدة ثم عادوا . فضربوا
بأكفهم الصعيد مرة أخرى فمسحوا بأيديهم كلها إلى المناكب والآباط من بطون أيديهم

Ahmed b. Sâlih → Abdullah b. Vehb → Yûnus → İbn Şihâb → Ubeydullah b. Abdillâh b. Utbe tarikiyle gelen rivayete göre Ammâr b. Yâsir; kendileri Allah Rasûlü ile beraber iken sabah namazını kılmak için toprağa mesh ettiklerini; avuç içlerini toprağa vurup yüzlerini bir defa mesh ettiklerini, sonra tekrar avuç içlerini toprağa vurup elleriyle ellerinin içinden omuz ve koltuk altlarına kadar mesh ettiklerini haber verdi.¹⁰⁵

Bu hadisin isnadları şunlardır:

1. Ebu Davud Rivayetinin İsnadı:

¹⁰⁵ Ebu Davud, Tahâret, 123.

Ahmed b. Sâlih → Abdullâh b. Vehb → Yûnus → **İbn Şihâb ez-Zühri** → Ubeydullah b. Abdillâh b. Utbe → Ammâr b. Yâsir¹⁰⁶

2. Humeydî Rivayetinin İsnadı:

Humeydî → Süfyân → **ez-Zühri** → Ubeydullah b. Abdillâh b. Utbe → Babası → Ammâr b. Yâsir¹⁰⁷

Hadisin her iki isnadında yer alan ravilerden biri olan **ez-Zühri**'den kaynaklanan bir ıztırab vardır. Zühri, Humeydî isnadında Ubeydullah b. Abdillâh b. Utbe ile Ammâr b. Yâsir arasında yer alan raviyi (babası) zikrettiği halde, aynı raviyi Ebu Davud isnadında zikretmeyerek hadisin isnadında inkıta'a sebep olmuştur. Hadisin isnadında meydana gelen ittisal ve inkıta' tearuzu isnaddaki ıztırabı sebep olmaktadır. Bu sebeple hadisin isnadında görülen bu çelişki sebebiyle ıztırab ortaya çıkmıştır.¹⁰⁸

b) Rivayetin Metnindeki İztırab

1. Ebu Davud Rivayeti:

حدثنا أحمد بن صالح ثنا عبد الله بن وهب أخبرني يونس عن ابن شهاب عن عبيد الله بن عبد الله بن عتبة حدثه عن عمار بن ياسر :
أنه كان يحدث أنهم تمسحوا وهم مع رسول الله صلى الله عليه وسلم بالصعيد لصلاة
الفجر فضربوا بأكفهم الصعيد ثم مسحوا وجوههم مسحة واحدة ثم عادوا . فضربوا
بأكفهم الصعيد مرة أخرى فمسحوا بأيديهم كلها إلى المناكب والآباط من بطون أيديهم

Ahmed b. Sâlih → Abdillâh b. Vehb → Yûnus → İbn Şihâb → Ubeydullah b. Abdillâh b. Utbe tarikiyle gelen rivayete göre Ammâr b. Yâsir; kendileri Allah Rasûlü ile beraber iken sabah namazını kılmak için toprağa mesh ettiklerini; avuç içlerini toprağa vurup yüzlerini bir defa mesh ettiklerini, sonra tekrar avuç içlerini toprağa vurup elleriyle ellerinin içinden omuz ve koltuk altlarına kadar mesh ettiklerini haber verdi.¹⁰⁹

2. Ahmed b. Hanbel Rivayeti:

¹⁰⁶ Ebu Davud, Tahâret, 123.

¹⁰⁷ Humeydî, *Müsned*, I/78, Hadis No:143.

¹⁰⁸ Bazmûl, *el-Mukterib fî Beyâni 'l-Muztarib*, s.43

¹⁰⁹ Ebu Davud, Tahâret, 123.

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا يعقوب ثنا أبي عن صالح قال قال بن شهاب حدثني
عبيد الله بن عبد الله عن ابن عباس عن عمار بن ياسر فقام المسلمون مع رسول
الله صلى الله عليه وسلم فضربوا بأيديهم الأرض ثم رفعوا أيديهم ولم يقبضوا
من التراب شيئاً فمسحوا بها وجوههم وأيديهم إلى المناكب ومن بطون أيديهم
إلى الأباط

Abdullah→Ahmed b. Hanbel→Ya'kub→Ya'kub'un babası→Sâlih→İbn
Şihâb→ Ubeydullah b. Abdillâh→İbn Abbas tarikiyle rivayet edildiğine göre Ammâr b.
Yâsir:

“...Müslümanlar Allah Rasulü ile birlikte kalktılar. Ellerini toprağa vurdular.
Topraktan bir şey kalmadı. Elleriyle yüzlerini ve ellerinin içinden omuz ve koltuk
altlarına kadar mesh ettiler...”¹¹⁰

Her iki hadisin metnini incelediğimizde teyemmümün alınışını Ammâr b. Yâsir
anlatmaktadır. Birinci metinde eller toprağa iki kez vurulurken, ikinci metinde ise eller
toprağa bir kez vurulmaktadır. Ammâr'ın tanık olduğu aynı olayda iki farklı anlatımda
bulunması hadiste ıztırabın meydana gelmesine neden olmuştur.¹¹¹

3.2. Hadiste İztırab Sebepleri

Bir hadisin isnad veya metninde görülen ıztırab o hadisin muztarib olmasına
sebeptir. Hadiste bulunan ıztırab ise bir kusur olarak kabul edilmektedir.
İztırabın ortaya çıkış sebebi, ravideki zabt kusurudur. Bunun yanında diğer bir ıztırab
sebebi ise ravilerin hadislere müdahalede bulunmalarıdır.

3.2.1. İztırabın Râvîdeki Zabt Kusurlarından Kaynaklanması

Bir hadisin isnadında ortaya çıkan ıztırab ravinin hadisi zabt edemeyişi
sebebiyledir. Ravi bazen rivayet ettiği bir hadisi değişik şekillerde rivayet etmektedir.
Bu durumdaki bir ravinin zabt sahibi olduğu düşünülemez. Çünkü sağlam bir zabta
sahip olan bir ravi, bir hadisi ne zaman rivayet etmiş olursa olsun, ilk rivayet ettiği

¹¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/263, Hadis No:18348.

¹¹¹ Bazmûl, *el-Mukterib fî Beyâni 'l-Muztarib*, s. 43.

şekliyle değişikliğe uğratmadan aynı şekliyle rivayet eden ravidir. Aksi takdirde sağlam bir zabta sahip olmayan ravi ise, aynı hadisi çeşitli şekillerde birbirine muhalif bir tarzda rivayet etmektedir. Onun rivayetleri birbirine muhalif şekilde rivayet etmesi sonucunda da hadiste ıztırab meydana gelmektedir.

Bu duruma örnek olarak Hz. Peygamber'in bir namazı eksik kıldıktan sonra tamamlayıp sehiv secdesi yaptığına dair "Zu'l-Yedeyn" hadisi denilen Ebu Hureyre rivayetini verebiliriz. Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadislerde ıztırab, eksik kılınan bir namazın vakti ile ilgilidir. Rivayetleri incelendiğinde Ebû Hureyre yanılmanın hangi vakit namazında olduğunu belirleyemeyip tereddüte düşmüştür. Ebu Hureyre, bazı rivayetlerde öğle namazı olduğunu, bazısında ikindi namazı olduğunu, bazısında ise gün ortasından sonraki namazlardan birinde, ya öğle, ya da ikindide olduğunu söylemektedir. Bir defasında da "en kuvvetli zannıma göre ikindi namazı idi" demektedir. Bazı rivayetlerde ise Ebu Hureyre hangi namaz olduğunu belirtmemektedir. Görüldüğü üzere ortada bir tereddütün, dolayısıyla bir ıztırabın olduğu kesindir. Bu ıztırab da Ebu Hureyre'den kaynaklanmaktadır.¹¹²

3.2.2. Ravilerin Hadislere Müdahalelerinin Etkisi

Hadislerde meydana gelen ıztırab sebeplerinden birisi de ravilerin hadislere yapmış oldukları müdahalelerdir. Ravilerin bilinçli olarak hadis metinlerine yaptıkları müdahaleler, hadislerde ıztırabın ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Mesela, Süfyân b. Uyeyne'ye (v.198/813), rivayet etmiş olduğu bir hadisle ilgili olarak "ama o hadiste Hz.Osman'ın da adı geçiyor" dediğinde onun; "Evet, doğru ancak ben (Şiiliğin baskın olduğu) Kûfeli birisi olduğum için sustum ve onun adını zikretmedim" dediği nakledilmektedir.¹¹³ Bu durumdan anlaşıldığı üzere Süfyân b. Uyeyne rivayette bulunurken açıkça hadise müdahale etmektedir. Onun bu davranışı sebebiyle de hadiste ıztırab meydana gelmektedir.

Yine daha önce de temas edilen "Zu'l-Yedeyn" hadisinde görülen çelişkilerin baş sorumlusu olarak meşhur hadis imamı ez-Zührî gösterilmektedir:

¹¹² Bu örnek hakkında daha geniş bilgi için bkz. (s. 29-37)

¹¹³ İbn Adî, *el-Kâmil fi'd-Duâfa*, V/1951.

“Hadis ilmine vakıf hiçbir kimsenin Zu’l-Yedeyn kıssasında ez-Zührî’nin rivayetine dayanıp güvendiği malum değildir, bilakis onların hepsi de –hadis alanında büyük bir imam olsa da - Zührî’nin içine düştüğü ıztıraptan ve onun ne isnad ne de metin olarak bu hadisi eksiksiz- kusursuz nakletmeyi başaramamış olmasından dolayı onu terk etmişlerdir. Çünkü, hiçbir insan hata yapmaktan kurtulamaz. Mükemmellik ise Allah’a mahsustur. Rasûlullah dışında kim olursa olsun herkesin görüşü kabul de edilir, red de.”¹¹⁴

Hadislerde görülen farklılıktan kaynaklanan ıztırabın bir sebebi olarak nadir de olsa hadis âlimlerinin zaman zaman hıfz durumlarının tespiti için imtihandan geçirilmeleri gösterilebilir. Nitekim, Buhari ve Ukaylî gibi âlimlerin hıfz ve itkanını tespit etmek için onları imtihandan geçiren bazı kişiler, hadislerin sened ve metinlerinde değişikliğe gitmişlerdir.¹¹⁵ Onların hadislere yaptıkları bu müdahale onlar tarafından hadislerin aslı zikredilmediği müddetçe rivayetlerde farklılığa yol açacaktır. Bu durum da hadiste ıztırabın ortaya çıkmasına sebep olacaktır.

3.3. Dârekutnî’nin İztıraba Dair Örnekleri

Dârekutnî’nin *el-İlel* adlı eseri, hadislerdeki illetleri konu edinen kitaplar içinde en geniş olanıdır. Müsnedlerine göre mürettep olup 12 cilttir. Eseri bizzat kendisi hazırlamamıştır. Öğrencisi Ebû Bekr el-Berkânî, onun için cem’etmiştir. Berkânî, hocası Dârekutnî’ye hadislerin illetlerinden sormuş, o da bu suallere cevaplar vermiş, daha sonra da bu söyleşileri yazıya geçirmiştir. Hocası öldüğünde, Berkânî, onun kütüphanesine bakmış, görmüş ki bu suallere verdiği cevaplardan oluşan bir yığın vesika varmış. Daha sonra bunları bir araya getirerek, şeyhine nisbet ederek toparlamıştır.¹¹⁶

Muztarib hadis konusu ile ilgili olarak *Mukterib fî Beyâni’l-Muztarib* adlı eseri kaleme alan İbn Hacer, Dârekutnî’nin *el-İlel*’inden yararlanmıştır. Dârekutnî’nin eserinde muztarib olarak dile getirdiği bazı rivayetler şunlardır:

¹¹⁴ Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, s. 209.

¹¹⁵ Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarîh*, I/314; Aşıkutlu, *Hadiste Rical Tenkidi*, s. 1 37.

¹¹⁶ Kettânî, *Hadis Literatürü*, s. 322.

3.3.1. Kaderiye ile İlgili Rivayet

Dârekutnî'nin *el-İlel*'inde yer verdiği hadislerde muztarib hadis olarak değerlendirdiği bir hadis, Kaderiye ile ilgili olan hadistir. Hadisin sened ve metni şu şekildedir:

نا بقية أنا حبيب بن عمر الأنصاري عن أبيه عن بن عمر عن أبيه عمر بن الخطاب
قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا كان يوم القيامة نادى مناد ألا ليقم خصماء
الله ألا وهم القدرية

Bakıyye→Habîb b. Ömer el-Ensârî →Ömer→İbn Ömer→Ömer b. el-Hattâb
isnadiyla rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber:

“Kıyamet günü münâdî, Allah'ın düşmanlarının kalkması için nida eder. Onlar, Kaderîlerdir.”buyurmuştur.¹¹⁷

Dârekutnî, bu hadisin aşağıdaki isnadlarla rivayet edildiğini belirtmiştir:

1. Bakıyye b. el-Velîd→**Habîb b. Ömer en-Nesâra**→Babası→İbn Ömer→Ömer.
2. Bakıyye b. el-Velîd→**Habîb**→Babası→Ensardan bir adam→ İbn Ömer→Ömer.
3. Muhâribî→Ebû Süleyman et-Teymî.
4. Dırar b. Surad→el-Hâribî→ Ebû Süleyman et-Teymî→**Ömer b. Habibu'l-Ensâr**→Babası→ İbn Ömer→Ömer.

Dârekutnî'ye göre bu hadisin isnadında ıztırab vardır. İsnadda Habib ibn Ömer'dir şeklindeki görüşün daha doğru olduğunu söylemektedir. Habib b. Ömer'in mechûl olduğunu¹¹⁸ ifade etmekle birlikte hadisin sabit olmadığını belirtmektedir.¹¹⁹

¹¹⁷ Taberânî, *Mu'cemu'l-Evsat*, VI/317, Hadis No: 6510

¹¹⁸ İbn Ebî Hâtim, *Cerh ve't-Ta'dil*, III/105.

¹¹⁹ Dârekutnî, *el-İlel*, II/71, Hadis No:115.

3.3.2. Hz. Ali'nin Fazileti ile İlgili Rivayet

Dârekutnînin muztarib olarak değerlendirdiği diğer bir rivayet, Hz. Peygamber'in Hz. Ali hakkında söylemiş olduğu sözdür. Hadisin metni şu şekildedir:

أنا مدينة الحكمة و علي بابها فمن أراد المدينة فليأتها من بابها

“Ben hikmet şehriyim, Ali de o şehrin kapısıdır. Kim o şehri isterse kapısından girsin”

Bu hadisi Seleme b. Kuheyl, Şerîk, ve Yahyâ b. Seleme rivayet etmiştir. İsnadlar şu şekildedir:

1. Şerîk→Seleme→Sunabihî→Ali→Hz. Peygamber
2. Şerîk→Seleme→Bir adam→Sunabihî→Ali→Hz. Peygamber
3. Yahya b. Seleme b. Kuheyl→Babası→Suveyd b. Gafele→Sunabihî→Ali→Hz. Peygamber

Seleme ve Şerîk hakkında ihtilaf edilmiştir. Seleme hadisi Sunabihî'den işitmemiştir. Hadis muztarib olup sabit değildir.¹²⁰

3.3.3. Hırsıza Had Cezasından Sonra Verilecek Para Cezası İle İlgili Rivayet

Dârekutnî'nin kitabında muztarib olarak değerlendirdiği rivayetlerden birisi de hırsıza had cezasından sonra verilecek para cezası ile ilgili rivayettir. Rivayet şu şekildedir:

نا المفضل بن فضالة عن يونس عن سعيد بن إبراهيم عن أخيه المسور عن عبد الرحمن بن عوف أن النبي صلى الله عليه و سلم قال : لا يغرم السارق إذا أقيم عليه الحد

Mufaddal b. Fudâle→Yûnus →Sa'd b. İbrahim→Kardeşi
Misver→Abdurrahman b. Avf isnadıyla rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber:

¹²⁰ Dârekutnî, *el-İlel*, III/247, Hadis No:386.

“Hırsıza had cezası uygulandığı zaman para cezası verilmez” buyurmuştur.¹²¹

Ayrıca bu hadis aşağıdaki isnadlarla da rivayet edilmiştir:

Mufaddal b. Fudâle→Yunus b. Zeyd→Sa’d

b.İbrahim→Misver→Babası→Abdurrahman b. Avf→ Hz. Peygamber

Mufaddal b. Fudâle→Yunus→Zührî→Sa’d b. İbrahim→ Misver→ Abdurrahman b. Avf→ Hz. Peygamber

Dârekutnî bu iki isnadın sahih olmadığını söylemiştir. Hadisin isnadında yer alan ravî, Mufaddal b. Fudâle sebebiyle ihtilafın meydana geldiğini ifade etmiştir. Bu sebeple de ona göre hadis, muztarib olup sabit değildir.¹²²

3.3.4. Allah’ın Şaban Ayında Gecenin Yarısı Mü’min Kullarını Bağışlayacağına Dair Rivayet

Dârekutnî’nin *el-İlel*’inde muztarib hadis olarak gösterdiği rivayetler arasında Allah’ın Şaban ayında gecenin yarısı mü’min kullarını bağışlayacağına dair rivayet bulunmaktadır. Rivayet şu şekildedir:

حدثنا الحسين بن إسحاق التستري ثنا علي بن بحر ثنا عيسى بن يونس ثنا
الأحوص بن حكيم عن حبيب بن صهيب عن أبي ثعلبة الخشني قال : قال رسول الله
صلى الله عليه و سلم : إن الله يطلع على عباده ليلة النصف من شعبان فيغفر للمؤمنين
ويملي الكافرين

el-Hüseyin b. İshâk→et-Tüsterî→Ali b. Bahr→İsâ b. Yûnus→el-Ahves b. Hakîm→Habîb b. Suheyb→Ebû Sa’lebe el-Huşenî isnadıyla rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber:

“Allah Şa’ban ayı içinde gece yarısı kullarına muttali olur. Mü’minleri bağışlar, kâfirlere ise mühlet verir...”buyurmuştur.¹²³

¹²¹ Beyhakî, *Sünenü’l-Kübrâ*, VIII/277, Hadis No:17060.

¹²² Dârekutnî, *el-İlel*, IV/294, Hadis No:575.

¹²³ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, XXII/224, Hadis No: 593.

Habîb b. Suheyb→Ebû Sa'lebe el-Huşenî isnadıyla gelen bu hadisin isnadında yer alan Ahvas b. Hakîm'den kaynaklanan nedenle ihtilaf meydana gelmiştir. Hadisin yukarıdaki isnadı dışında Muhalled b. Yezîd→ el-Ahves b. Hakîm→Muhâsır b. Habîb→Ebû Sa'lebe şeklinde başka bir isnadı daha vardır. Bu ikinci isnad birinci isnada muhalefet etmiştir. Bu nedenle Dârekutnî'ye göre hadis muztarib olup, sabit değildir.¹²⁴

3.3.5. Hz. Peygamber, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın Elllerinde Taşların Tesbih Etmesi ile İlgili Rivayet

Dârekutnî'nin muztarib hadise örnek bağlamında ele aldığı bir rivayet te Hz. Peygamber, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın ellerinde taşların tesbih etmesi ile ilgili rivayettir.

Bu rivayetle ilgili olarak geçen isnadlar şunlardır:

Salih b. Ebi'l-Ahdar→**ez-Zührî**→Süveyd b. Yezîd→Ebû Zer

Anbese b. Abdil-Vâhid→Salih b. Ebi'l-Ahdar→**ez-Zührî**→Ebû Urve ed-Dîlî→Süveyd veya İbn Suveyd→Ebu Zer

Şuayb b. Ebû Hamza ve Ubeydullah b. Ebî Zeyâd →**ez-Zührî**→el-Velîd b. Süveyd→Bir kimse→Ebû Zer

Muhammed b. Ebû Humeyd→ **ez-Zührî**→Saîd b. el-Müseyyeb→Ebû Zer

Dârekutnî'ye göre bu hadisle ilgili olarak yukarıda sıralanmış isnadlar incelendiğinde ez-Zührî'den kaynaklanan bir ihtilaf görülmektedir. İsnadlardaki bu ihtilaf sebebiyle de hadisi muztarib olarak değerlendirmektedir.¹²⁵

¹²⁴ Dârekutnî, *el-İlel*, VI/323, Hadis No:1169.

¹²⁵ Dârekutnî, *el-İlel*, VI/242, Hadis No:1104.

3.3.6. Namazda Sağa Sola Bakan Kişinin Namazının Kabul Olmayacağı ile İlgili Rivayet

حدثنا سلم بن قتيبة الشيعري حدثنا الصلت بن ثابت عن أبي شمر عن بن أبي مليكة عن يوسف بن عبد الله بن سلام عن أبيه قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم : لا تلتفتوا في صلاتكم فإنه لا صلاة لملتفت

Selm b. Kuteybe eş-Şe'îrî → es-Salt b. Sâbit (es-Salt b. Tarîf dir)¹²⁶ → Ebu Şemr → Ebu Muleyke → Yusuf b. Abdullah b. Selâm → Babası isnadıyla rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber:

“Namazda iken sağa sola bakmayınız. Çünkü sağa sola bakan kişinin namazı kabul olmaz.” buyurmuştur.¹²⁷

es-Salt b. Tarîf el-Mi'velî → **Ebu Şemr** → Bir kimse (Ebu Muleyke) → Yusuf b. Abdullah b. Selâm → Ebu'd-Derdâ.

Ebu Kuteybe → es-Salt b. Tarîf → Kimse → Ebu Muleyke → Yusuf b. Abdillâh b. Selâm → Selâm.

Şu'be → **Ebû Şemr** → Kimse → Kimse → Kimse → Kimse → Kimse.

Hadisin isnadlarında Ebu Şemr ed-Dab'î'den kaynaklanan bir ihtilaf vardır. Bu ihtilaf Darekutnî'ye göre hadisin muztarib olmasına yol açmaktadır.¹²⁸

3.4. M. Hayri Kırbaşoğluna Göre Diğer İztırab Örnekleri

Klasik Hadis Usûlü kaynaklarında muztarib hadis konusu işlenirken verilen ıztırab örnekleri azdır. Genelde yapılan tespit ıztırabın, çoğunlukla isnadda olduğu, nâdiren de metinde olduğu şeklindedir. Kırbaşoğlu, ıztırab örnekleri ile ilgili bu tespite katılmamaktadır. O, şahsi tecrübeleri ve son zamanlarda yapılan bazı araştırmalardan elde edilen sonuca dayanarak hadis metinlerinde görülen ıztırabın hiç de iddia edildiği

¹²⁶ Heysemî, *Mecma'uz-Zevâid*, II/97.

¹²⁷ Taberânî, *Mu'cemu's-Sağir*, I/118, Hadis No:173.

¹²⁸ Dârekutnî, *el-İlel*, VI/210, Hadis No:1079.

gibi “nadir” olmadığını savunmaktadır.¹²⁹ Bu iddiasını desteklemek için aşağıdaki örnekleri vermektedir:

3.4.1. Miraç Hadisi

Klasik hadis literatüründe, metinde görülen ızdıraba gösterilebilecek en tipik misal, meşhur “miraç” hadisidir. Vaizlerin rivayet ihtilaflarına aldırmaksızın, belli bir rivayeti esas alarak mirac olayını anlatmaları sonucu, halk nazarında mirac olayının sadece tek bir anlatımının olduğu zannedilir. Ancak durum bunun tersine olup, mirac ile ilgili rivayetlerde tahminlerin üzerinde bir ihtilaf, tutarsızlık ve çelişki söz konusudur. Hatta geleneksel hadis uleması da bu konudaki geniş kapsamlı ızdırabın tamamen farkında olup bunları mazur gösterebilmek için yapmadıkları te’vil kalmamıştır. Ancak onların bütün bu çabalarına rağmen, şu gerçek ortada apaçık durmaktadır:

Mirac hadisi diye tek bir rivayet veya tek bir metin yoktur. Bilakis mirac olayını anlatan pek çok hadis sözkonusudur. Bu rivayetler bir arada değerlendirildiğinde görülmektedir ki, mirac olayının;

- 1) Mekânı
- 2) Zamanı
- 3) Sayısı
- 4) Ruhen veya bedenen oluşu,

bakımından muazzam bir ihtilaf sözkonusudur. Tabiri caizse mirac ile ilgili rivayetler âdeta bir “problemler yumağı” oluşturmaktadır.¹³⁰

3.4.2. Ameller Niyete Göre Hadisi

Kırbaçoğlu ızdıraba örnek olarak meşhur hadis alimi Buhârî’nin Sahih’inin başına koyduğu “Ameller niyete göredir” hadisini vermektedir. O, bu hadisin sadece Sahih-i Buhârî’deki rivayetlerin bile birbirini tutmadığını ifade etmektedir. Ayrıca işin daha garib olanının hadisin birbirinden farklı sekiz ayrı versiyonunun hapsinin de aynı raviden, yani Yahyâ b. Sa’îd el-Ensârî’den gelmiş olduğunu söylemektedir.¹³¹

¹²⁹ Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, s. 206.

¹³⁰ Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, s. 206.

¹³¹ Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, s. 207.

3.4.3. Cibrîl Hadisi

İslam dininin temel esaslarını içeren Cibril hadisinin¹³² Kırbaçoğluna göre ıztıraba örnek olarak verilmesi mümkündür. Ona göre geniş Müslüman kitleler nazarında en tartışmasız ve üzerinde tamamen ittifak edilen ve metinlerinde hiçbir ihtilafın bulunmadığı kanaati yaygın olan bu hadisin, gerçekte rivayetleri arasında ciddi problemler vardır. O bu hadis ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

“İslam, iman ve ihsan” kavramlarının açıklandığı bu hadiste, iman esasları arasında “kadere, hayır ve şerrin Allah’tan olduğuna iman etmek” de zikredilmektedir. Hemen hepimiz bunun Cibril hadisinin bütün rivayetlerinde mevcut olduğunu zannetsek te gerçek böyle olmayıp, Cibril hadisinin bazı rivayetlerinde kadere iman zikredilmemiştir. Hatta mesela, Sahih-i Müslim’de Cibril hadisinin kadere inanmaktan bahseden rivayetleri ile, ondan bahsetmeyip onu bir iman esası saymayan rivayetler ardı ardına ve aynı bölümde yer alabilmiştir.¹³³

3.4.4. Ezanın Ortaya Çıkışı ile İlgili Rivayetler

Kırbaçoğlu, en meşhur dinî tatbikatlardan olan ezanın ortaya çıkışı ile ilgili rivayetlerin de ıztıraba örnek olarak verilebileceğini ifade etmektedir. O, Bünyamin ERUL tarafından hazırlanmış *Sahabenin Sünnet Anlayışı* adlı çalışmaya dayanarak ezanın ortaya çıkışına dair rivayetleri ıztırab hadis içinde değerlendirmektedir:

- a) “Hz. Peygamber’in ashabıyla istişare etmesi ve sonuçta Hz. Ömer’in “Bir adam gönderseniz de namaza çağırırsa” teklifinin kabulü ile ezan uygulaması başlamıştır.
- b) Yine böyle bir istişareden sonra Hz. Ömer’in rüyasında ezan okunmasını gördüğünü Hz. Peygamber’e haber vermesi, ancak ezanın vahiyyle daha önce Hz. Peygamber’e bildirilmesiyle ezan uygulamasına gidilmiştir.
- c) Bir başka sahabî Abdullah b. Zeyd ezan ile ilgili bir rüya görmüş, Hz. Peygamber de bunu hak bir rüya kabul edip, ezan uygulamasını yürürlüğe koymuştur.

¹³² Müslim, İman, 1.

¹³³ Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, s. 207.

Görüldüğü gibi ezanın ortaya çıkışı ile ilgili rivayetlerin hiçbiri birbirini tutmamakta, gerçek sebebinin ne olduğu kesin olarak anlaşılmamaktadır.”¹³⁴

3.4.5. Hz. Peygamber’in Haccı

Hz. Peygamber’in ömründe bir defa yapmış olduğu Hacc ibadetinin hangi çeşit hac olduğuna dair rivayetleri de Kırbaçoğlu ıztıraba örnek olarak göstermektedir:

“Ömründe bir defa haccettiği bilinen Hz. Peygamber’in yüz bini aşkın müslümanla birlikte ve onların huzurunda haccını ifâ ettiği halde, hangi çeşit hacc yaptığı bile problem teşkil etmektedir. Nitekim konu ile ilgili rivayetler incelendiğinde, bunların giderilmesi mümkün olmayan bir çelişki arzettiği; çünkü, kimine göre bu haccın ifrad, kimine göre temettu, kimine göre de kıran şeklinde olduğu yönünde rivayetler bulunduğu görülmektedir.”¹³⁵

3.4.6. Hz. Peygamber’in Veda Hutbesi

Müslümanların nazarında çok önemli bir yeri olan ve İslam’ın insanlığa sunduğu evrensel ilkeleri içinde barındıran Hz. Peygamber’in Veda Hutbesi, Kırbaçoğlu’na göre ıztırab örnekleri kapsamında değerlendirilmektedir. Ona göre hutbe ile ilgili rivayetler, sika ravilerin zabtlarının iddia edildiği gibi kusursuz olmadığını gözler önüne sermektedir:

“Aslında Arafat’ta okunmuş olan *Veda Hutbesi* diye tek bir hutbe mevcut olamayıp, bilakis, Arafat, Müzdelife ve Mina gibi haccın ifâ edildiği farklı mekanlarda okunmuş farklı hutbeler sözkonusudur. Diğer bir ifadeyle “Vedâ Hutbesi” değil “Vedâ Hutbeleri” sözkonusudur. Ancak konu ile ilgili rivayetler toplu olarak incelendiğinde görülmektedir ki, hangi rivayetlerin Arafat hutbesine, hangi rivayetlerin ise Müzdelife ya da Mina hutbesine ait olduğu dahi tam olarak ayırtedilememektedir. Arafatta okunan hutbeyi dahi esas alacak olsak, şu anda bu hutbenin bile tam bir metni ortaya konmuş değildir. Veda Hutbe(ler)i rivayetlerinin zabt açısından arzettiği problemler o kadar karmaşıktır ki, Rasûlullah’ın ümmetine vasiyet ettiği ve sarıldıkları takdirde sapıtmayacakları şeyin sadece Kur’an mı, yoksa Kur’an ve Sünnet mi, yahut ta Kur’an

¹³⁴ Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, s. 208.

¹³⁵ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, s. 324.

ve Ehl-i Beyt mi? olduğu dahi net olarak ortaya konmuş değildir. Hz. Peygamber gerçekten bunların hangisini söylemiştir.¹³⁶

Bu soruya tatmin edici bir cevap vermenin kolay olmadığını belirten Kırbaşoğlu, Veda Hutbeleri esnasında Rasûlullah'ın yaptığı konuşmaların sika raviler - buna sahabe de dahildir- tarafından tam olarak bizlere nakledilemediğini, hatta tatmin edici bir düzeyde bile bu naklin gerçekleştirilemediğini vurgulamaktadır.

Kırbaşoğlu, Vedâ hutbeleri konusunda Hz. Peygamber'in hutbelerini tam olarak yansıtan bir rivayetin mevcut olmadığını iddia etmektedir. O, Hz. Peygamber'in hutbelerini gerçeğe- olabildiğince- en yakın bir şekilde yansıtan Vedâ hutbelerini ortaya koyabilmek için, mevcut rivayetlerden hareketle bu hutbelerin yeniden inşâ edilmesi gerektiğini düşünmektedir.¹³⁷

3.4.7. Kader ile İlgili Hadisler

İmanın altı şartından birisi olarak kabul edilen Kadere iman ile ilgili rivayetler de Kırbaşoğlu tarafından ıztıraba örnek olarak gösterilmektedir. Şunu ifade etmeliyiz ki, Kırbaşoğlu bu örnekleri dile getirirken hadislerdeki ıztırab tanımını esnek tutarak hareket etmektedir. Bu tanımdan hareket eden Kırbaşoğlu, kaderle ilgili hadisler hakkında şunları söylemektedir:

“Kader konusunda literatürde mevcut bütün hadisler toplandığında bunların on beş başlık altında toplanabileceği görülmektedir. Ancak bu hadisleri en genel anlamda iki ana gruba ayırmak ta mümkün görünmektedir. Yani bu hadisleri kader inancını destekleyen ve reddeden olmak üzere iki gruba ayırmak mümkündür. İşte kader ile ilgili yüzlerce hadis ele alındığında bu açıdan bir çelişki, yani bir ıztırab bulunduğu ileri sürülebilir. Kezâ kader hadislerini rivayet eden raviler incelendiğinde, herhangi bir ravinin aynı anda hem lehte hemaleyhteki rivayetleri naklettikleri görülür ki, bu bir tür ıztırabtan başka bir şey değildir.”¹³⁸

Buraya kadar bahsettiğimiz Kırbaşoğlu'nun hadislerdeki ıztıraba ilişkin verdiği örnekler bağlamında sonuç olarak şu açıklamayı yapmakta fayda vardır:

¹³⁶ Kırbaşoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, s. 211.

¹³⁷ Kırbaşoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, s. 211.

¹³⁸ Kırbaşoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, s. 212.

Görüldüğü üzere Kırbaşoğlu Klasik Hadis Usûl kaynaklarında kabul edilen hadislerin metinlerinde ıztırabın azlığına dair tespiti kabul etmemektedir. Aksine o, konulara ilişkin hadisler bir bütün olarak ele alındığında hadis geleneğince kabul edilen görüşün aksine çok sayıda ıztırab içeren rivayetlerin görüleceğini iddia etmektedir. Tabii ki burada şunu çok iyi vurgulamak gerekir ki, Kırbaşoğlunu bu tespite götüren kendisinin yapmış olduğu ıztırab tanımıdır. O, daha önce de ifade ettiğimiz gibi ıztırabın tanımını esnek tutmaktadır. Yani o, ıztırabı bir konudaki hadislerin bütünü arasında görülen en geniş anlamdaki tutarsızlık ve çelişki olarak kabul etmektedir.

Sonuç olarak Kırbaşoğlu, hadislerin sıhhatini tespit yolunda sağlıklı sonuçlara varılabilmesi için en önemli konulardaki hadisler başta olmak üzere pek çok kaynaklardaki mevcut hadislerin bir araya getirilmesi ve bunlara dayanılarak hadislerin yeniden inşâ edilmesi gerektiğini savunmaktadır.

3.5. Muztaribu'l-Hadis Olarak Nitelendirilen Bazı Ravîler

Bir takım özel lafızlar kullanarak rivayetlerinin kabulü veya reddi yönünden ravîlerin hallerinden ve haklarında kullanılan lafızların mertebelerinden bahseden ilim, *Cerh ve Ta'dil* ilmidir. Hadis rivayetinde ıztıraba düşmüş bir ravi cerhedilirken "Muztaribu'l-Hadis" lafzı kullanılmaktadır. Bu lafız, adalet yönüyle kusursuz olmakla birlikte zabtları itibariyle sikâ ravilere nisbetle hatası daha fazla olan zayıf ravîler hakkında yaygın olarak kullanılan lafızlar arasında yer almaktadır.¹³⁹

"Hadisleri muztaribdir" anlamına gelmekte olan Muztaribu'l-Hadis lafzı cerhin üçüncü derecesine girmektedir. Kaide olarak cerhin bu mertebesinde bulunan lafızlardan biriyle cerh edilen ravîlerin hadisleri ile ihticac edilmez.¹⁴⁰

Ravilerin durumları hakkında bilgilerin verildiği rical kitapları gözden geçirildiğinde muztaribu'l-hadis olarak cerh edilen bazı raviler şunlardır:

1. Eyyüb b. Utbe.¹⁴¹
2. Beşşar b. Kırat en-Neysâburî.¹⁴²
3. el-Hâris b. Ubeyd Ebû Kudâme¹⁴³

¹³⁹ Yücel, *Hadis İliminde Tenkit Terimleri ve İlgili Çalışmalar*, s. 140.

¹⁴⁰ Suyûtî, *Tedribu'r-Ravî*, I/348.

¹⁴¹ İbn Ebî Hâtim, *Cerh ve 't-Ta'dil*, II/253.

¹⁴² İbn Ebî Hâtim, *Cerh ve 't-Ta'dil*, II/417.

4. el-Hakem b. Abdilmelik el-Kuraşî.¹⁴⁴
5. Hammad b. Kîrat Ebu Ali en-Neysabûrî.¹⁴⁵
6. Haccac b. Ertât.¹⁴⁶
7. Hafs b. Abdurrahman el-Bulhî.¹⁴⁷
8. Hârice b. Mus'ab el-Horasânî.¹⁴⁸
9. Revâd b. el-Cerrâh el-Askalânî.¹⁴⁹
10. Sa'id b. Abdilcebbâr ez-Zebîdî.¹⁵⁰
11. Sinan b. Rebîa¹⁵¹
12. Simâk b. Harb.¹⁵²
13. Abdurranmân b. Selman el Hacerî.¹⁵³
14. Abdurranmân b Abdillâh İbn Ebi'z-Zinâd.¹⁵⁴
15. Abdurrahman b. Abdilazîz el-Ensârî.¹⁵⁵
16. Abdumelik b. Umeyr el-Kureşî.¹⁵⁶
17. Abdumelik b. Mesleme el-Masrî.¹⁵⁷
18. Abdulazîz b. Abdillâh.¹⁵⁸
19. İbâd b. el-Avvâm.¹⁵⁹
20. Ömer b. Saîd b. Şureyh el-Medînî.¹⁶⁰

---

¹⁴³ İbn Ebî Hâtim, *Cerh ve't-Ta'dil*, III/81.

¹⁴⁴ İbn Ebî Hâtim, *Cerh ve't-Ta'dil*, III/122.

¹⁴⁵ İbn Ebî Hâtim, *Cerh ve't-Ta'dil*, III/145.

¹⁴⁶ İbn Ebî Hâtim, *Cerh ve't-Ta'dil*, III/155.

¹⁴⁷ İbn Ebî Hâtim, *Cerh ve't-Ta'dil*, III/176.

¹⁴⁸ İbn Ebî Hâtim, *Cerh ve't-Ta'dil*, III/375.

¹⁴⁹ İbn Ebî Hâtim, *Cerh ve't-Ta'dil*, III/524.

¹⁵⁰ İbn Ebî Hâtim, *Cerh ve't-Ta'dil*, IV/44.

¹⁵¹ İbn Ebî Hâtim, *Cerh ve't-Ta'dil*, IV/252.

¹⁵² İbn Ebî Hâtim, *Cerh ve't-Ta'dil*, IV/279.

¹⁵³ İbn Ebî Hâtim, *Cerh ve't-Ta'dil*, V/242.

¹⁵⁴ İbn Ebî Hâtim, *Cerh ve't-Ta'dil*, V/252.

¹⁵⁵ İbn Ebî Hâtim, *Cerh ve't-Ta'dil*, V/260.

¹⁵⁶ İbn Ebî Hâtim, *Cerh ve't-Ta'dil*, V/360.

¹⁵⁷ İbn Ebî Hâtim, *Cerh ve't-Ta'dil*, V/371.

¹⁵⁸ İbn Ebî Hâtim, *Cerh ve't-Ta'dil*, V/387.

¹⁵⁹ İbn Ebî Hâtim, *Cerh ve't-Ta'dil*, VI/83.

¹⁶⁰ İbn Ebî Hâtim, *Cerh ve't-Ta'dil*, VI/111.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HADİS İLMİNDE MUZTARİB HADİSİN YERİ VE DEĞERİ

4.1. Muztarib Hadis'in Hükmü

Bir ravi, aynı hadisi birbirine muhalif olarak rivayet ettiğinde hadislerden biri diğerine tercih edilemiyorsa ıztırab meydana gelmektedir. Bu durum ise ravinin zabtının zayıf olmasına delalet etmektedir. İşte ravide bulunan bu zabt zayıflığı sebebiyle muztarib hadisin zayıf hadis kategorisine dahil edilmesine hükmedilmiştir.¹⁶¹

Hadislerdeki ihtilaf rivayetlerden birinin, ravisinin hıfz veya zabt, yahut hadisi aldığı zattan uzun müddet hadis dinlemesi gibi üstünlüklerden biri sebebiyle ötekine tercih edilmesiyle ortadan kalkar. Bu durumda tercih edilen hadise “mahfûz” terk edilene ise “şaz” denilir. İşte bu sebeptir ki, iki veya daha fazla rivayetten biri diğerine tercih edildiği zaman, hadise muztarib denilmez.¹⁶²

Ravisi ister bir ister daha çok olsun ıztırabın ravinin zabt edemeyişi sebebiyle meydana geldiği açıktır. Bir ravi bir hadisi değişik birçok şekillerde rivayet etmişse o ravinin zabt sahibi olduğu düşünülemez; zira onun muhtelif şekillerde rivayet etmesi bir nevi tenakuzdur. Şayet muztarib hadisin ravileri birden fazla ise, hepsinin de zabt sahibi olmadığı kabul edilir; yalnız bu noksan tercih yoluyla bazılarından giderilebilir.¹⁶³

Sadece isnadda bir ıztırab bulunması, hadisin za'fına işaret sayılmaktadır; çünkü rivayetlerin derece bakımından müsavi olup, aralarında hiçbir tearuz bulunmaması, hangisinin sahih olduğu hakkında bir hüküm vermeye manidir. Buna göre hadislerin sıhhat bakımından birbirine muadil oluşu, zayıflık bakımından muadil oluşu gibidir ki, birini alıp diğerini terk etmek için ortada hiçbir tercih sebebi yoktur.

Bazı hallerde sahih ve hasen olan hadislerde bile ıztırab olabilir. Şöyle ki ravi sika bir ravi olmakla beraber onun nesebi veya ismi yahut babasının isminde ihtilaf edilebilir. İşte böyle bir hadise Muztarib denir. Hadisin muztarib oluşu sahih veya hasen

¹⁶¹ İbnu's-Salâh, *Ulûmü'l-Hadis*, I/55; Tahhân, *Teyşîru'l-Mustalahi'l-Hadis*, s. 114.

¹⁶² Suyûtî, *Tedribü'r-Râvî*, s. 93.

¹⁶³ Subhi, es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Istılahları*, s. 157.

oluşuna bir zarar getirmez. Hadisin zayıf olmasını gerektiren bir ıztırab, metni veya senedi muztarib olan hadislerdeki durumlardır.¹⁶⁴

Hadisçiler muztarib hadislerden birini diğerine açıkça tercih edemedikleri zaman “şu daha uygundur” gibi bir ifade ile kanaatlerini belirtirler. Nitekim İbn Ebu Hâtim babasına bir rivayetin durumun sorduğunda babası onun muztarib olduğunu söylemiş, daha açık kanaat bildirmesini isteyince de ihtiyatlı olan rivayeti benimseyerek onun doğruya daha yakın olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁵

Muztarib hadis rivayet eden raviler “muztaribu’l-hadis” sözüyle cerh edilir.¹⁶⁶ Irakî’ye göre bu siga cerhin dördüncü, Sehabi’ye göre ise beşinci mertebesindeki raviler için kullanılmaktadır. Muztaribu’l-hadis olan ravilerin naklettikleri hadisler ile hükmedilemez,¹⁶⁷ ancak i’tibar¹⁶⁸ için yazılabilir.

4.2. Muztarib Hadis'in Diğer Hadis Çeşitleriyle Münasebeti

Hadisler, Hadis Usûlünde sıhhat açısından “makbûl” ve “merdûd” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Makbûl hadisler amel etmeyi gerektiren hadislerdir. Merdûd hadisler ise ravisinde bulunan kusur nedeniyle reddedilmesi gereken hadislerdir.¹⁶⁹ Bu bağlamda hadis âlimleri, ravisinin zabt zayıflığı sebebiyle kendisinde ıztırabın bulunduğu muztarib hadisi, merdûd hadisler bölümünde değerlendirmişlerdir.

Muztarib hadis, merdûd hadisin alt bölümü olan ravideki ta’n sebeplerinden biri olan “muhalefetu’s-sikât”ın içinde yer almaktadır. Bir ravinin kendisinden daha güvenilir bir raviye muhalefet ederek bir haber rivayet etmesine “muhalefetu’s-sikât” denilmektedir.¹⁷⁰ Bu da ravide yer alan zabt kusurlarından bir tanesidir.

Muhalefetu’s-sikât, içinde muztarib hadisin de yer aldığı müdrec, mezîd fi muttasılı’l-esânîd, mablûb ve musahhaf, olmak üzere beş türdür.¹⁷¹ Ravi, rivayet ettiği hadisin isnadındaki bazı isimlerin ve metindeki bazı ibarelerin yerlerinde takdîm ve

¹⁶⁴ Subhi, es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Istılahları*, s. 160.

¹⁶⁵ İbn Ebî Hâtim, *İlelu’l-Hadis*, I/291.

¹⁶⁶ Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 302.

¹⁶⁷ İbnu’s-Salâh, *Ulûmu’l-Hadis*, I/61

¹⁶⁸ İ’tibar: Ferd zannedilen bir hadisin başka tarîk veya tarîklerden rivayet edilip edilmediğinin araştırılmasına denir.

¹⁶⁹ Tahhân, *Teysîru’l-Mustalahi’l-Hadis*, s. 32.

¹⁷⁰ Ahmed Naim, *Tecrîd-Sarîh*, I/299; Tahhân, *Teysîru’l-Mustalahi’l-Hadis*, s. 102.

¹⁷¹ Tahhân, *Teysîru’l-Mustalahi’l-Hadis*, s. 102.

tehîr yaparsa o hadise maktûb hadis adı verilir.¹⁷² Ravi, muttasıl isnadın ortasına ziyade yaparsa, hadis, mezîd fî muttasılı'l-hadis;¹⁷³ hadisin metnindeki kelimelerin yazılışında değişiklik yaparsa, musahhaf hadis adını alır.¹⁷⁴ Bu beş tür hadisin ortak yönü hepsinde bir muhalefet durumunun olmasıdır. Muhalefet te genellikle ravinin vehim ve hatasından kaynaklanmaktadır.

4.2.1.Muztarib Hadis ile Muallel Hadis Arasındaki İlişki

Muztarib hadis ile Muallel hadis zayıf hadis kategorisinde değerlendirilmektedir. Muallel hadis, dış görünüşü bakımından kusursuz gibi görünse de sıhhatini zedeleyen bir kusuru olduğu anlaşılan hadistir.¹⁷⁵

Hadis rivayetinde ravilerden kaynaklanan kusurlar sebebiyle hadislerin isnad ve metinlerinde ortaya çıkan ıztırab, hadisin muztarib olmasına neden olmaktadır. Hadiste görülen ıztırab ise, hadisin zayıf düşmesine sebep olan bir kusurdur, yani bir illettir; zira bunun kaynağı, hadis ravilerinin ne kadar güvenilir olurlarsa olsunlar, rivayet ettikleri bir hadiste, geçici de olsa gösterdikleri bir zabt zayıflığıdır. Bu zayıflık dolayısıyla değişik şekillerde gelen rivayetlerden herhangi birini tercih etmek mümkün olmadığı zaman, o rivayet muztarib olmakta ve merdud hadisler arasında yer almaktadır.¹⁷⁶ Muallel hadisler de kendilerinde bulunan illet sebebiyle zayıf kabul edilmekte ve merdud hadisler arasında yer almaktadır.

Hadis Usûlü kaynaklarında muztarib hadis için verilen örneklerden birisi olan “Besmele hadisi”, hadis metninde illetin bulunuşunu göstermesi bakımından iyi bir misaldir. Bunun içindir ki bu hadisi, İbnu's-Salah *Ulûmu'l-Hadis*'inde, Hafız Irakî, *Ulûmu'l-Hadis*'e yazdığı şerhte, Suyutî de *Tedribü'r-Ravi*'sinde muallel hadise misal olarak zikrederler.¹⁷⁷

Bunun yanında İbn Hacer'in *el-Mukterib fi Beyâni'l-Muztarib* adlı kitabını yazarken Darekutni'nin *el-İlel* adlı eserini esas kaynak olarak ele almış ondan istifade etmiştir. Çünkü mevzular birbirine çok yakın misaller de birbirine çok benzemektedir.

¹⁷² Tahnân, Tahnân, *Teyşîru'l-Mustalahi'l-Hadis*, s. 107.

¹⁷³ Tahnân, Tahnân, *Teyşîru'l-Mustalahi'l-Hadis*, s. 110.

¹⁷⁴ Tahnân, *Teyşîru'l-Mustalahi'l-Hadis*, s.114.

¹⁷⁵ Suyutî, *Tedribü'r-Ravi*, I/252; İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadis*, I/52.

¹⁷⁶ Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 143.

¹⁷⁷ Subhi, es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Istılahları*, s. 159.

Hadis nevelerinin birbirine karışması ve bazılarının iç içe girmesi ihtimaline rağmen hadisçilerin hadisleri neden bu kadar çok bölümlere ayırmak istedikleri hakkında bu durum bize herhalde bir fikir vermektedir. Dikkat ve hassasiyetlerini bildiğimiz hadisçiler, hadisleri taksim edip gruplara ayırırken onların birbirine karışması ihtimalini göz önünde bulundurdıkları için herhangi bir tenakuz bahis mevzu değildir. Zaten bir bakıma muztarib olan hadisin diğer cihetten muallel olması mümkündür.¹⁷⁸ Zira muztarib hadis muallel hadisin bir nev'i olup ikisi de birbirine çok yakındır.

İbn Hacer'in muallel için söylediğini bildiğimiz şu sözü Ala'î, muztarib hadis hakkında söylemektedir: “Bu mes'ele hadis nev'lerinin en gizli-kapalı ve en hassas bir nev'ini teşkil etmektedir. Bunun hakkından ancak Allah Teala'nın çok ince bir sezgi, geniş bir nüfuz, ravilerin durumları hakkında tam bir idrak ve derin anlayış verdiği kimseler gelebilir.”¹⁷⁹

4.3. Metin Tenkidi İlkesi Olarak Hadislerde İztırab

Hiz. Peygamber'den rivayet edilen hadislerin sıhhatini tespit etmek için âlimler çeşitli yöntemleri kullanmışlardır. Hadislerin isnad ve metin tenkidinin yapılması bu yöntemler arasında yer almaktadır.

Metin Tenkidi, tek tek hadis metinlerinin veya aynı konudaki farklı hadis rivayetlerine dayanılarak yeniden inşa edilen ortak metinlerin, gerçekten Hiz. Peygamber'e ait olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan tetkiklerin adıdır.

Âlimler, hadislerin metin tenkidi üzerinde çalışırken kendileri için çeşitli ilkeler ve ölçütler belirlemişlerdir. Bu ilkelerden hareketle de hadislerin sahih olup olmadığına hükmetmişlerdir. Bu âlimlerden Misfir b. Gurmullah ed-Dümeynî ve M. Hayri Kırbasoğlu yaptıkları çalışmalarda metin tenkidi ilkelerini ortaya koyarken hadislerde görülen ıztıraba yer vermişlerdir.

Kırbasoğlu, Hadis Usûlü alanında yeni bir metodolojinin ortaya konulması bağlamında kaleme aldığı “Alternatif Hadis Metodolojisi” adlı kitabında Metin tenkidinin esasları konusu içinde ıztırab konusunu, “Bir hadisin farklı versiyonları

¹⁷⁸ Subhi, es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Istılahları*, s.160.

¹⁷⁹ Subhi, es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Istılahları*, s. 160.

arasında veya aynı konudaki farklı rivayetler arasında, giderilemez çelişkilerin bulunması” başlığı altında işlemiştir.¹⁸⁰

Kırbaçoğlu, hadis metinlerinde görülen çelişkileri bir metin tenkidi ilkesi olarak iki şekilde değerlendirmenin mümkün olduğunu belirtmiştir:

a) Aynı hadisin farklı rivayetleri arasında, giderilmesi mümkün olmayan çelişkilerin bulunması, bu rivayetler arasında tercihi imkânsız kılacağından, ya bu rivayetler toptan askıya alınır (tevakkuf) ya da Hz. Peygamber’in bu kadar açık bir çelişkiye düşmesinin mümkün olmayacağı varsayımından hareketle reddedilir.

b) Aynı konuda fakat birbirine tamamen zıt anlamlar içeren hadisler arasında bir tercih yapmak mümkün olursa, tercih edilmeyen hadislerin mevzu veya en azından merdud olduğuna hükmedilir. Tercih yapma imkânı bulunmadığı takdirde ise ya bu rivayetler tamamen askıya alınır (tevakkuf) ya da Hz. Peygamber’in böylesi açık bir çelişkiye düşmesinin imkânsızlığı gerekçesiyle reddedilir.

Bu değerlendirmeleri yaptıktan sonra da Fatıma bint Kays’ın zekat ile ilgili rivayeti ve ezan uygulamasına dair rivayetlerden hareketle metin tenkidinin hadisler üzerindeki uygulanış şeklini göstermiştir:

“Tirmizi, ‘Şüphesiz malda, zekâttan başka da bir hak vardır’. Hadisini rivayet etmiş, İbn Mâce ise aynı isnadla hadisi, ‘Malda zekâttan başka bir hak yoktur’ şeklinde nakletmiş; ama bu iki lafızdan hangisinin doğru olduğu bir türlü kestirilememiştir. Bu durumda her iki hadis hakkında yapılması gereken bunları askıya almaktır. (tevakkuf)¹⁸¹

Keza ezan uygulamasının nasıl başladığına dair rivayetler arasındaki çelişkiler de içinden çıkılacak gibi değildir. Çünkü, rivayetlere göre ezan:

- a) Hz. Peygamber’in ashabıyla istişaresi sonucunda Hz.Ömer’in teklifiyle
- b) Yine böyle bir istişareden sonra, Hz.Ömer’in rüyada ezan okunduğunu gördüğünü söylemesi üzerine
- c) Abdullah b. Zeyd’in ezanla ilgili olarak gördüğü bir rüya üzerine şekillenmiştir.

¹⁸⁰ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, s. 322

¹⁸¹ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, s. 323.

Görüldüğü gibi ezanın nasıl ortaya çıktığı tam olarak kestirilememektedir. Bu durumda en iyimser bir yaklaşımla herhangi birini tercih etme cihetine gidebiliriz. Ancak, bu durumda, yine de geriye kalan iki rivayeti, ya askıya almak ya da reddetmek gerekeceği aşikârdır. ¹⁸²

ed-Dümeynî ise, hadislerin sıhhatinin tespitini yaparken muhaddislerin hadis metinlerini tenkit ölçülerini zikretmiştir. Bu metin tenkidi ölçüleri arasında da “bir hadisin değişik rivayetlerinin birbirine arzedilmesi”ni ele almıştır. Dumeyni; “Münekkit farklı rivayetleri birbirine arzetmek suretiyle diğer tenkid ölçüleriyle ulaşamayacağı sonuçlar elde eder.” dedikten sonra bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“Bu yolla hadis metnindeki bazı lafızların Hz. Peygamber’in sözü olmadığı, ravilerden birinin ilavesi olduğu anlaşılır. Burada hadisin metnine kelime veya cümle ilave eden ravinin, sahabe veya herhangi bir kimse olması önemli değildir. Ayrıca böyle bir arz neticesinde münekkit muhaddis hadiste, birinin diğerine tercihine mani olan ıztırab, ravilerden birinin zabtının zayıflığından kaynaklanan kalb, metnin anlamını bozan tashif veya tahrif olduğunu ya da hadisin bazı tarîklerinde diğerlerinde olmayan fazlalık (ziyade) bulunduğunu tespit edebilir. Münekkit bütün bunları rivayetleri birbirine arz etmek suretiyle ortaya çıkarır.”¹⁸³

Çelişki kuralını bir metin tenkidi ilkesi olarak uygulayan bir başka âlim ise, İbn Hazm (v. 456/1063)’dir. O, Hz. Peygamber’in Veda Hacc’ında öğle namazını Mekke’de ve Mina’da kıldığına dair iki grup hadisten birinin kesinlikle uydurma olduğunu belirtmektedir.¹⁸⁴

¹⁸² Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, s. 324.

¹⁸³ Dumeyni, *Hadis Metin Tenkidi Metodları*, s.116.

¹⁸⁴ Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, s. 324.

SONUÇ

Hadis Usûlü ilmi, Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadislerin sıhhat bakımından tespitinin yapılması için ortaya çıkan bir ilimdir. Amacı İslam dininin Kur'an'dan sonra ikinci kaynağı olan Sünnetin yazılı kaynakları olan hadisleri doğru anlayabilmektir.

Hadis Usûlü'nde yer alan konular içinde anlaşılması en zor kabul edilen konulardan birisi de muztarib hadislerdir. Muztarib hadis, isnadında veya metninde ıztırabın görüldüğü hadistir. Hadis rivayetinde ıztırabın tespiti kolay olmamakla birlikte hadislerin sened ve metinlerinde derin bilgi ve vukûfiyet isteyen bir iştir.

Muztarib hadisin zor bir konu olması sebebiyle olsa gerek, onunla ilgili Klasik Hadis Usûlü kaynaklarında detaylı bilgi yer almamaktadır. Muztarib hadisi, bir Hadis Usûlü konusu bağlamında ilk olarak ele alanın İbnu's-Salâh olduğu, onun verdiği bilgilerin de daha sonra gelen âlimler tarafından şerh edilerek zenginleştirildiği görülmektedir.

Muztarib hadisin bu özelliği yanında diğer dikkat çekici bir durum da onunla ilgili müstakil çalışmaların son derece azlığıdır. Klasik Hadis Usûlü kaynaklarında konu hakkında bilgilerin verildiği yerler incelendiğinde hadis kitaplarında yer alan hadisler içinde muztarib hadislerin az olduğu dile getirilmektedir.

Son yıllarda yapılan bazı çalışmalarda muztarib hadis konusu ile ilgili olarak farklı yaklaşımlar ortaya konulmaya başlanmıştır. Bu da Hadis Usûlü'nün gelişimi ve işlevini yapabilmesi açısından son derece sevindirici bir durumdur. Klasik Hadis Usûlü'nün dinamikliğini kaybettiğini ve bu sebeple artık statik bir hale gelerek işlevini tam olarak yerine getiremediğini ileri süren Kırbaşoğlu, alternatif bir hadis usûlü için yeni çalışmalar yapmakta olan ilim adamlarımızdan birisidir. O yaptığı çalışmalarda hadislerde görülen ıztırab tanımına esneklik getirmekte ve bu tanımdan hareket edildiğinde elimizdeki hadis kaynaklarında ıztırabın yer aldığı pek çok muztarib hadisin görüleceğini iddia etmektedir.

Hadis Usûlü'nün hedeflenen amacına ulaşabilmesi için bütün konularının üzerinde derinlemesine çalışmaların yapılması gerekmektedir. Geçmişten günümüze bu

alandaki yapılan çalışmalar şunu göstermiştir ki anlaşılması kolay olan konular daha cezbedici gelmiş ve o alanlarda eserler kaleme alınmıştır. Ama anlaşılması zor olan konular ise pek rağbet görmemiş olup bu alanda yeterli çalışmalar yapılamamıştır. Gerçi bu durumun bir gerekçesi olarak geçmişte dile getirilen bu konular hakkındaki bilgilerin yeterli olduğu söylenerek başka çalışmalara gerek kalmadığı dile getirilerek cevap verilebilir. Ama dile getirdiğimiz son yapılan çalışmalar bunun böyle olamayacağını net bir şekilde ortaya koymuştur.

Muztarib hadis konusu Hadis Usûlü açısından üzerinde ciddi bir şekilde çalışma yapılması gerekli olan bir konudur. Bu bağlamda biz, çalışmamızda sadece muztarib hadisin geçmişten günümüze kadar geçen dönemde bir fotoğrafını çekmeye çalıştık. Geçmiş dönem âlimleri ve günümüz âlimlerinden verdiğimiz örneklerle şu ortaya çıkmıştır ki, hadis kitaplarında yer alan hadisler üzerinde daha detaylı çalışmaların yapılması gerekmektedir. Çalışmamızda dile getirdiğimiz özellikle Kırbaşoğlu'nun örnek olarak verdiği hadisler bu bağlamda ele alınabilir. Her bir konu hadislerde ıztırab bağlamında ele alınarak incelenmelidir. Meselâ, Veda Hutbeleri, Kader ve Miraç rivayetlerinin her biri ıztırab bağlamında ele alınarak çalışılabilir. Bunun sonucunda da aynı konudan bahseden birbirine muhalif durumdaki hadisler arasında sıhhatli olanı tespit edilerek ortaya konmuş olur.

Ayrıca bu çalışmanın sonucunda ortaya çıkan bir gerçek vardır ki o da şudur; en önemli görülen konulardaki hadisler başta olmak üzere, pek çok konu ile ilgili kaynaklardaki mevcut hadislerin bir araya getirilerek bunların yeniden inşa edilmesi zorunluluğudur.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzâk, Ebu Bekr Abdürrezzak b. Hemmâm es-San'anî (1403), *Musannaflu Abdurrezzâk*, I-XI, Tahk: Habîbü'r-Rahmân el-A'zamî, I-X, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrût.
- Âşıkkutlu, Emin (1997), *Hadiste Rical Tenkidi (Cerh ve Ta'dîl İlmi)*, M. Ü. İ. F. V. Yay, İstanbul.
- Bağcı, Musa (2004), *Hadis Rivayetinde Sahabenin Kavrama ve Nakletme Sorunu*, İlâhiyat Yay, Ankara.
- Bazmûl, Ahmed b. Amr b. Sâlim (1424), *el-Mukterib fî Beyâni'l-Muztarib*, Mekke.
- Beyhakî, Ahmed b. el-Huseyn b. Ali b. Musa (1414-1994), *Sünenu'l-Kübrâ*, I-X, Tahk: Muhammed Abdulkadir Atâ, Mektebetü Dâri'l-Bâz, Mekketü'l-Mükerreme.
- Buhârî, Ebu Abdullâh Muhammed b. İsmail (1987), *el-Câmi'us-Sahîh*, I-VI, Beyrut.
- Çakan, İsmail Lütfî (2001), *Hadis Usulü*, M. Ü. İ. F. V. Yay, İstanbul.
- Dârekutnî, Ali b. Ömer b. Ahmed b. Mehdî Ebu'l-Hasan (1405-1985), *el-İlelü'l-Vâridetu fî'l-Ehâdîsi'n-Nebeviyye*, I-IX, 1. Baskı, Tahk: Mahfûzu'r-Rahmân Zeynullah es-Silefî, Dâru Tayyibe, Riyâd.
- Dumeynî, Misfir B. Gurmullah (1997), *Hadis Metin Tenkidi Metodları*, (Çev: İlyas Çelebi, Adil Bebek, Ahmet Yücel), Kitabevi, İstanbul.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'âs es-Sicistânî (t.y.), *Sünen*, I-IV, Tahk: Mahmûd Muhyiddîn Abdü'l-Hamîd, Beyrut.
- Hâkim, Muhammed b. Abdullah Ebû Abdullah en-Nîsâbûrî (1411-1990), *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, I-IV, I. Baskı, Tahk: Mustafâ Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût.
- Humeydî, Abdullah b. ez-Zübeyr Ebû Bekr (t.y.), *Müsnedü'l-Humeydî*, I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Mektebetü'l-Müntebî, Tahk: Habîbü'r-Rahmân el-A'zamî, Beyrut, Kâhire.
- Humeyd, Abd b. Humeyd b. Nasr Ebû Muhammed el-Kissî (1408-1988), *el-Müntehab min Müsnedi Abd b. Humeyd*, Mektebetü's-Sünne, Tahk: Subhi el-Bedriyyi es-Sâmiriyyi-Mahmed Muhammed es-Saîdî, Kahire.
- İbn Adî, Abdullah b. Adî b. Abdullah b. Muhammed Ebû Ahmed el-Cürcânî (1985), *el-Kâmil fi'd-Duafâ*, Beyrût.

- İbn Ebî Hâtim, Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs Ebû Muhammed er-Râzî et-Temîmi (1271-1952), *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, I-IX, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi, Beyrût.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali Ebü'l-Fazl el-Askalânî eş-Şâfiî (1406-1986), *Lisanu'l-Mîzân*, I-VII, III. Baskı, Tahk: Dâiretu'l-Ma'rifi'n-Nizâmiyye-el-Hind, Müessesetu'l-A'lemiyyi li'l-Matbûât, Beyrût.
- _____ (t.y.), *Nuhbetu'l-Fiker fî Mustalahi Ehli'l-Eser*, Beyrut.
- İbn Hanbel, Ahmed b. Hanbel Ebû Abdullah eş-Şeybânî (t.y.), *Müsned*, I-VI, Müessesetu Kurtuba, Kahire.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibban b. Ahmed Ebû Hâtim el-Büstî (1414-1993), *Sahîhu İbn Hibbân*, I-XVIII, Tahk: Şuayb el-Arnâvût, Müessesetu'r-Risâle, Beyrût.
- İbn Huzeyme, Muhammed b. İshâk b. Huzeyme Ebû Bekr es-Sülemî en-Nîsabûrî (1390-1970), *Sahîh*, I-IV, Tahk: Muhammed Mustafa A'zamî, el-Mektebetü'l-İslamiyye, Beyrût.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh b. Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (1992), *Sünen*, I-II, Tahk: M. Fuad Abdülbâki, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem el-İfrîkî el-Misrî (t.y.), *Lisânü'l-Arab*, I-XV, Dâru Sâdir, Beyrut.
- İbnu's-Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdirrahmân eş-Şehrezûri (1984), *Ulûmü'l-Hadis*, Mektebetü'l-Fârâbî.
- İbn Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. el-Kûfî (1409), *el-Musannafî'l-Ahâdisi ve'l-Âsâr*, I-VII, Tahk: Kemal Yusuf el-Hût, 1. Baskı, Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd.
- İmâm Mâlik, Mâlik b. Enes (1992), *Muvattâ*, I-II, Tahk: M. Fuad Abdülbâki, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Kettânî, es-Seyyidü's-Şerîf Muhammed b. Ca'fer (1994), *Hadis Literatürü*, (Çev:Yusuf Özbek), İz Yay, İstanbul.
- Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri (2000), *İslam Düşüncesinde Hadîs Metodolojisi*, Ankara Okulu Yay, Ankara.
- _____ (2002), *Alternatif Hadîs Metodolojisi*, Kitâbiyat Yay, Ankara.
- Koçyiğit, Talat (2003), *Hadîs Usûlü*, T. D. V. Yay, Ankara.
- _____ (1992), *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Rehber Yayınları, Ankara.

- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (1982), *el-Câmi'u's-Sahih*, I-VI, Tahk: M. Fuad Abdülbâki, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Naim, Ahmed, Mîras Kâmil (1984), *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, D.İ.B. Yay, I-XII, Ankara.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb Ebû Abdurrahmân (1411-1991), *Sünenu'l-Kübrâ*, I-VI, Tahk: Abdulğaffâr Süleyman el-Bendârî-Seyyid Kûsrevî Hasan, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût.
- Öztürk, Mustafa (2008), *Kur'an-ı Kerîm, Meali (Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri)*, Otto Yay, Ankara.
- San'ânî, Muhammed b. İsmail el-Emîr el-Hasenî (t.y.), *Tavdîhu'l-Efkâr*, Tahk: Muhammed Muhyiddîn Abdü'l-Hamîd, el-Mektebetü's-Selefiyye, Medine.
- Sâlih, Subhi (1988), *Hadis İlimleri ve İstilahları*, Terc: M. Yaşar KANDEMİR, Gaye Matbaacılık, Ankara.
- Sehâvî, Şemsü'd-Dîn Muhammed b. Abdirrahman (1403), *Fethu'l-Muğîs Şerhu Elfiyyeti'l-Hadîs*, I-III, Lübnan.
- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr (2004), *et-Tedrîbü'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nebevî*, I-II, Tahk: Abdulvehhâb Abdullatîf, Mektebetü'r-Riyâdî'l-Hadîse, Riyâd.
- Tahhân, Mahmûd (1996), *Teysîru Mustalahi'l-Hadîs*, Mektebetü'l-Meârif li'n-Neşri ve't-Tevzi', Riyâd.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb Ebu'l-Kâsım (1404-1983), *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, I-XXV, Tahk: Hamdi b. Abdulmecîd es-Silefî, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Musul.
- _____ (1415), *el-Mu'cemu'l-Evsât*, I-X, Tahk: Târik b. İvedullah b. Muhammed-Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî, Dâru'l-Haremeyn, Kâhire.
- _____ (1405-1985), *el-Mu'cemu's-Sağîr*, I-II, Tahk: Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hâc Emrîr, I. Baskı, el-Mektebü'l-İslâmiyyi-Dâru Ammâr, Beyrût-Ummân.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ Ebu İsâ et-Tirmizî es Sülemî (t.y.), *Sünen*, I-V, Tahk: Ahmed Muhammed Şâkir, Beyrut.
- Uğur, Mücteba (1992), *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, T.D.V. Yayınları, Ankara.
- _____ (1996), *Hadis İlimleri Edebiyatı*, T.D.V. Yay, Ankara.

- Yıldırım, Enbiya (2001), *Benzer İçerikli Rivayetler Bağlamında İbn Hacer Merkezli Bir Çalışma Geleneksel Hadis Yorumculuğu*, Rağbet Yay, İstanbul.
- Yücel, Ahmet (1996), *Hadis İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi, H.İlk 3 Asır*, M. Ü. İ. F. V. Yay, İstanbul.
- _____ (1998), *Hadis İlminde Tenkit Terimleri ve İlgili Çalışmalar*, M. Ü. İ. F. V. Yay, İstanbul.
- Zebîdi, Muhibbuddîn Ebu'l-Feyd Muhammed Murtazâ el-Huseynî (1306), *Ta'cu'l-Arûs min Cevâhiru'l-Kâmûs*, Mısır.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Ali KARACELİL
Doğum Yeri ve Tarihi: ADANA / 05.03.1978
Medenî Durumu : Evli
Adres : Yeşilyurt Mah. 238. Sk. No:21 Seyhan/ADANA
e-posta : karacelilali@gmail.com
Telefon : 0 505 525 3392

EĞİTİM DURUMU

2004-2008 : Yüksek Lisans, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı-ADANA
1994-1999 : Lisans, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi-ANKARA
1990-1994 : Kırıkhan İmam Hatip Lisesi-HATAY
1984-1989 : Esentepe İlkokulu-YOZGAT

İŞ DENEYİMİ

2003- : Adana-Nuri ve Zekiye Has İlköğretim Okulu Din Kültürü ve Ahlâk
Bil. Öğretmenliği
1999-2003 : Mersin-Celile Öner İlköğretim Okulu Din Kültürü ve Ahlâk Bil.
Öğretmenliği

YABANCI DİL : İngilizce, Arapça

BİLGİSAYAR : Windows ve Ofis Uygulamaları.